

Helyi részvétel a roma integrációban

Települési tanulmány Besence (Magyarország), 2016

Szerző: Béres Tibor

JOGI NYILATKOZAT: Ez a dokumentum az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége (FRA) által a [Helyi részvétel a roma integrációban](#) című projekthez adott megbízás alapján készült. A dokumentumban szereplő információk és vélemények nem feltétlenül tükrözik az FRA véleményét vagy hivatalos álláspontját. A dokumentum nyilvánosságra hozatala kizárólag az átláthatóság és a tájékoztatás célját szolgálja, nem minősül jogi tanácsadásnak vagy jogi véleménynek.

Tartalomjegyzék

1. Összefoglaló	4
2. A helyi közeg bemutatása	4
3. Az alkalmazott PAR módszer	6
A részvételi akciókutatási módszerek	6
Etikai szempontok a javasolt LERI végrehajtási terv kapcsán és a szükségleteket felmérő szakaszban megjelenő tevékenységek	11
4. A helyi beavatkozás leírása	12
Módosítások és indoklások: Járási együttműködés, a „besencei modell” átalakítása	14
A projekt általános céljaiban történt változások magyarázata (járási együttműködés)	16
A megvalósult helyi tevékenységek.....	16
Tanulmányút (szervezés, célállomás, települések, cél és megvalósíthatósági tanulmány).....	16
Közösségi programok Csányoszrón és Vajszlón	17
Tevékenységek és a helyi lakosok bevonása a három településen.	18
A helyi LERI kutatási projekt ellenőrzése és értékelése.....	21
5. Elemzés, vita, tanulságok	22
A LERI helyi projektterv relevanciája.....	22
A helyi lakosok bevonásának fontossága	22
A megvalósítás nehézségei	23
A helyi lakosok csekély motivációja	23
Gyenge bizalom és az együttműködésre tett minimális erőfeszítés a polgármesterek és érdekelt felek részéről a partnertelepüléseken (Csányoszró, Vajszló)	25
A besencei polgármester szerepe és helyzete a közösségben	26
Rögtönzések: menekülttábor, Facebook-kampány a közmunka szabályozásáról szóló petícióhoz.....	27
A besencei polgármester szkeptikus hozzáállása a PAR módszerekhez.....	28
Kommunikáció a helyi LERI társkutatók és a LERI helyszíni szakértője között.....	29
A mutatókon alapuló beszámolóknak szerzett beható tapasztalat .	29
A helyi esélyegyenlőségi programok frissítésének folyamatát a TKKI (az állami fenntartású, nonprofit szakképzési vállalkozás) koordinálta	30
A LERI kutatási projekt szervezeti problémái.....	30
Hatékonyság, elért eredmények, haszon	31
Heurisztikus érték	32
Az interaktív (PAR) módszerek értékelése.....	33
A mutatóktól való függőség	33
A helyi lakosok szerepe	34
A LERI helyszíni szakértőjének szerepe	35
A helyi LERI társkutatók szerepe	35
A külső szakértő szerepe	36
A helyi LERI tevékenységek fenntarthatósága (folytatása)	36
6. Következtetések és ajánlások	38
Az uniós alapok felosztási rendszerének programozási szintjén.....	38
A PAR használata.....	43
7. További információk	43

Köszönetnyilvánítás	43
Bibliográfia	44

1. Összefoglaló

Az esettanulmány célja, hogy összefoglalja a dél-magyarországi Ormánságon belül, három hátrányos helyzetű faluban végzett LERI kutatásból származó tanulságokat. A helyi LERI kutatás **célja az volt, hogy a helyi roma közösségeket bevonja** a közösségi tervezésbe és a kisléptékű projektek megvalósításába. Az alapötlet a besencei mezőgazdasági modell két szomszédos falura való átdolgozása volt, de ez a cél később módosult, hogy igazodjon a falvaknak a megvalósítási szakaszban pontosabban meghatározott igényeihez. A közösség szükségletein alapuló, kisléptékű projektek megvalósításában a részvételi akciókutatás (PAR) módszereit használták.

Besencén a résztvevők helyi fejlesztési stratégiát készítettek, és frissítették a helyi esélyegyenlőségi programot. **Csányoszáron** csirketenyésztő projekt indult, a LERI kutatás **vajszlói** résztvevői pedig úgy határoztak, hogy 15 hetes tánctanfolyamot szerveznek a falu lakosainak.

A LERI kutatásból származó helyi tapasztalatok azt mutatják, hogy a fő probléma általában a **helyi lakosok alacsony motivációjával** függ össze, ami a helyi szintű fejlesztési projektek és általában véve a politika okozta mélyreható családottságban gyökerezik. A **konklúzió** az, hogy ha egy fejlesztési projektnek a helyi növekedés hatékony serkentése a célja, hosszú távon fokozatos módszerekkel, több helyi, kisléptékű projekt sorozatával kell megvalósítani, a projektek kereteit pedig fogékonyak és rugalmasnak kell hagyni, hogy el lehessen kerülni a „mutatóktól való függőség” jelenségét, amikor a középpontba a projektalapú, mérhető mutatók kerülnek, nem pedig a valódi fejlesztési problémák megoldása és a helyi célcsoportok életminőségének javítása.

Kulcsszavak/címkék: *kisléptékű projektek, részvételi akciókutatás (PAR) módszer, mutatóktól való függőség, a helyi roma közösségek bevonása.*

2. A helyi közeg bemutatása

A 2011-es népszámlálás számadatai szerint a romák a magyarországi népesség körülbelül 3%-át teszik ki, a nem hivatalos becslések viszont ennél magasabbra, 7–9% közé teszik az arányukat. A közösség tagjai Magyarország egész területén megtalálhatók, de jellemzően az országészakkeleti és délnyugati részének szegényebb vidéki területein koncentrálódnak.

Besence teljes népességének (132 lakos) nagyjából 50%-a roma, ők többségében az archaikus, hagyományos román nyelvet használó beás csoporthoz tartoznak. Nagyon ügyelnek arra, hogy megkülönböztessék magukat a Magyarországon élő romák másik két csoportjától (az oláhok és a romungrók). A népszámlálási eredmények (2011) alapján 21 fő vallotta magát romának, ám a polgármester becslése szerint a tényleges számuk ennél lényegesen magasabb.¹ Az eredeti helyi nem roma népesség jelentős része az utóbbi évtizedekben a munkahelyek és a jövedelemszerzési lehetőségek hiánya miatt elköltözött a településről. Mindeközben a roma családok demográfiai mutatója pozitív volt, ezzel szemben az

¹ Demográfiai adatok: KSH: A 2011-es népszámlálás alapján, Központi Statisztikai Hivatal; www.ksh.hu/nepszamlalas/reszletes_tablak és www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/gdpter/gdpter10.pdf.

idős nem roma lakosok közül sokan meghaltak. Mindezen demográfiai változások nyomán Besence egyre inkább „roma faluvá” válik.

Besence Magyarország déli részén, Baranya megyében, a Sellyei járásban található, ahol túlsúlyban vannak a vidéki tevékenységek és a kistelepülések. A járáson belül Csányoszró, Gilvánfa, Vajszló és Nagycsány falvak vannak a legközelebb Besencéhez.

A besencei polgármester 2008-ban mezőgazdasági projektet indított a falubeli házakhoz tartozó kiskertek művelése érdekében, amihez az Országos Foglalkoztatási Közalapítványtól kapott támogatást. A helyi önkormányzat később létrehozta az Okormente Nonprofit Kft.-t, így a mezőgazdasági tevékenység fejlesztésével kialakult az úgynevezett besencei modell. A modell a „munkaintenzív” gazdálkodás módszerével a zöldségtermesztésre koncentrált (paprika, dinnye, uborka és egyéb jól forgalmazható zöldségfélék). A vállalkozás jövőbeni bővítésének legnagyobb akadálya azonban a helyben elérhető földterületek hiánya.

Besence és a polgármester országos szintű médiafigyelmet kapott 2013-ban, amikor egy tenispálya épült az amúgy nagyon szegény településen. Ez inkább jelképes intézkedés volt, nem valódi sport jellegű beruházás, és azt akarta megmutatni, hogy a besencei lakosok visszakövetelik a méltóságukat, a „külvilághoz” való kapcsolódással akarnak nyitni.²

2016-ra az Okormente Nonprofit Kft. (a továbbiakban az Okormente Kft.) lett az egyetlen munkáltató Besencén. Teljes bevétele 2013-ban hozzávetőlegesen 15 millió forint volt, éves költségvetése pedig 20 millió forint. 2014-ben 31 főt foglalkoztatott, ehhez a Belügyminisztériumtól kapott társfinanszírozást.

Bár Ignác József polgármester eleinte habozott, hogy induljon-e a 2014. októberi önkormányzati választásokon, végül 40 szavazattal ő nyerte a választást (a másik jelöltre leadott 31 szavazattal szemben). Vajszlón Horváth Istvánt újraválasztották a polgármesteri minőségében, a csányoszrói polgármester, Nagyfi Endre viszont első alkalommal lépett hivatalba.³

Az Ignác úrtól kapott ajánlások nyomán a két szomszédos település polgármestere is részt vett az induló LERI értekezleteken, miután 2015-ben lezajlott a LERI kutatás előkészítő szakasza. A két település, Vajszló és Csányoszró képviselői jelezték, hogy nyitottak a helyi LERI kutatásban való részvételre. Bevonásuk a polgármesterek között folyó tárgyalások eredménye volt, ez pedig abból eredt, hogy kifejezetten érdeklődtek a Besencéről induló helyi gazdaságfejlesztési modell esetleges átvétele és terjesztése iránt. Emellett helyi szinten arra is számítottak, hogy a helyi roma közösségek közötti együttműködés regionális kontextusban megerősítheti a besencei Okormente Kft. piaci pozícióját.

A LERI kutatásban a településeken részt vevő helyi csapatnak tagja volt a besencei polgármester, a vajszlói roma kisebbségi önkormányzat vezetője és egy

² A kezdeményezésről készült film előzetesét ezen a linken érheti el: www.youtube.com/watch?v=Zf2Hrd8mu_g, a „Besence Open” című teljes filmet itt tekintheti meg: www.youtube.com/watch?v=oT9ZGAU1ico

³ A 2014-es önkormányzati választások eredményei <http://valasztas-2014.info/>, http://valasztas.hu/hu/ogyv2014/455/455_0.html

csányoszrói helyi társkutató. Rajtuk kívül a LERI keretében folyó különféle felmérési és tervezési tevékenységekre más érdekeltek is meghívást kaptak, köztük más települések (Vajszló, Csányoszró) polgármesterei és a helyi közösségek képviselői. A helyi tevékenységek fő célkitűzéséből (a helyi lakosság mozgósítása) eredően több programot szerveztek annak érdekében, hogy általában véve megszólítsák a közösség tagjait.

A LERI kutatásba bevont helyi társkutatók alkalmazásának eredeti elképzelése kettős célt szolgált. Egyrészt, hogy a projekttevékenységek végzése közben észrevételeikkel támogassák a projekt kutatási elemét. Másrészt – tisztán gyakorlati célként – a szervezési tevékenységekben nyújtott segítséget, mivel a LERI helyszíni szakértője ezt nem tudta vállalni amiatt, hogy nagy távolságokat kellett megtennie, valamint, hogy nem rendelkezett helyi kapcsolatokkal.

A besencei polgármester kitartott azon álláspontja mellett, hogy a támogatása nélkül a helyi LERI tevékenységeket nem lehetne elvégezni (a kutatásból honoráriumra számított, amint a korábbi projektekénél gyakran előfordult). Javasolta továbbá egy csányoszrói társkutató alkalmazását is, aki a közmunkásokat irányítja a helyi hivatalban (és a felesége rokona).

A harmadik, vajszlói társkutatót ilyen jellegű háttértámogatás nélkül sikerült felvenni és alkalmazni. Miután beszélgetett a helyi érdekelt felekkel, a LERI helyszíni szakértője talált egy köztisztelőben álló roma férfit, aki vállalta ezt a tisztséget. Később azonban le kellett köszönnie, mert rendes állása lett. Helyette végül a vajszlói roma kisebbségi önkormányzat vezetőjét kérték fel, hogy csatlakozzon a projekthez. Ő az állami fenntartású járási szakképzési és forrásközpont koordinátora volt.

Mindegyik helyi LERI társkutató jó adminisztratív és szervezői készségekkel rendelkezett. Ez fontos volt, mert nem jellemző, hogy három szomszédos faluban sikerül megtalálni a szükséges készségekkel rendelkező három roma szereplőt. A szakképzett emberek hiánya gyakran akadályozza a helyi projektek sikeres végrehajtását.

A helyi LERI társkutatók feladatait a projekt feléig (lásd a későbbi részben) nagyrészt szervezési tevékenységek tették ki, emellett az értékelési folyamat is az ő támogatásukkal zajlott (különösen Csányoszróon és Vajszlón).

3. Az alkalmazott PAR módszer

A részvételi akciókutatási módszerek

A helyi LERI kutatás azon a feltételezésen alapult, hogy a részvételi módszerek használatával és a részvételi akciókutatás (PAR) alkalmazásával be lehet vonni a helyi közösséget. A bevonásuk révén a helyi lakosok aktív partnerek lehetnének a döntéshozók számára, akik egyéni és közösségi alapú fejlesztési terveket dolgoznának ki, és ezeket beépítenék a településük fejlesztési stratégiáiba, dokumentumaiba és tevékenységeibe.

A helyi LERI kutatás eredeti célja az volt, hogy továbbfejlessze a Besencén folyó társadalmi-gazdasági tevékenységet, és megossza a tapasztalatokat a két másik településsel: Csányoszróval és Vajszlóval. Úgy tűnt, hogy Besence számára azért

előnyös az együttműködés, mert a helyi tapasztalatok megosztása elősegíti a helyi lakosok önbecsülésének javítását és támogatja a helyi kezdeményezések kidolgozásához vezető új módszerek (ötletek) keresését. Az eredeti tervet a végrehajtási szakaszban módosították, így abba újabb helyi tevékenységek kerültek be (a részleteket lásd a következő részben).

A LERI kutatás 2013-ban és 2014-ben lezajlott kiválasztási és előkészítő szakaszát követően a LERI helyszíni szakértője 2015-ben a helyi szereplők bevonásával megkezdte az igények felmérését. Ebben a részvételi módszerekre támaszkodott a LERI helyi projektterv (LPP) elkészítése érdekében. A tervet végül a helyi szereplőkkel együttműködésben 2015 augusztusban véglegesítették.

Az alapvető helyi problémák megkeresését a helyi lakosok bevonásával interaktív módon végezték, **lakossági fórumok** segítségével. Minden résztvevőnek meg kellett neveznie egy konkrét problémát (függetlenül a megoldás megvalósíthatóságától) és egy olyan dolgot, amelyre büszke (ez utóbbi azért volt fontos, hogy határt szabjon a hosszas panaszoknak és a negatív kijelentéseknek). A helyi lakosok túlnyomó része a munkalehetőségek hiányát és az elérhető jövedelem alacsony szintjét nevezte a legégetőbb problémának. Csak néhányan hoztak fel más problémákat, például a vállalkozókra vonatkozó merev és életszerűtlen szabályozási rendszert vagy a munkahelyükön előforduló személyes problémákat. Egy lakos szeretett volna elköltözni a faluból és az országból, de nem volt rá pénze.

A résztvevőket ezenkívül arra kérték, hogy mondjanak olyan problémákat, amelyek a falvakban általánosak. Az embereknek egybehangzóan az volt a véleményük, hogy az alacsony bérek és a helyi földterületekhez való hozzáférés hiánya (ezek két, gépekkel jól felszerelt nagygazdaság tulajdonában vannak) jelenti a legnagyobb kihívást.

A résztvevők nem könnyen beszéltek a pozitív értékeikről, hogy mire büszkék. Többségük a gyermekeire, unokáira volt büszke, csak néhányan említettek egyéni eredményeket (pl. munkahely) vagy más dolgokat. Világosan kiderült, hogy a PAR-alapú tevékenységek erősíthetik az emberek önbecsülését, ezért a kisléptékű helyi projektek esetében döntő fontosságú ezek végrehajtása.

A résztvevőket arról kérdezték, hogyan tudnának javítani a helyzetükön. Mit tudnának tenni? Ehhez mire van szükségük? Erre jellemzően a „semmit” volt a válasz, de egy **drámagyakorlat** eredményeképpen mégis felmerült néhány ötlet. A résztvevők csoportokat alakítottak, „polgármestereket” választottak, és azt az információt kapták, hogy a településüknek 50 millió forint támogatást ítélt meg helyi fejlesztési tevékenységekre. Az volt a feladatuk, hogy gondoljanak ki ésszerű fejlesztési lehetőségeket és felhasználási módokat, mert egy „látogató, aki itt akar letelepedni” meg fogja kérdezni tőlük, miért az említett fejlesztési projekteket választották. A tárgyaló félnek meg kellett győznie a látogatót, hogy csatlakozzon a helyi fejlesztési programhoz, és legyen a helyi közösség aktív tagja.

A tevékenység során felmerülő ötletek között szerepelt például nyári tábor, amelyet a roma nők tartanának a gyerekeknek, a helyi közösségi ház felélesztése, a turisztikai vonzerő fejlesztése (pl. kalandpark), szabadidős tevékenységek és közösségi alapú mezőgazdasági projektek megvalósítása.

Az interaktív módszerek a következő okokból voltak hasznosak: először is, a falu pozitív értékeinek egyszerű felsorolása általában formális, és sztereotípiákat eredményez (barátságos emberek, jó légkör, tiszta utcák stb.). Amikor ezt „megpróbálták eladni”, a résztvevőknek érvekkel kellett alátámasztaniuk, hogy az említett javak miért fontosak, és valóban jelen vannak-e a faluban. Másodszor, a „tárgyalás” folyamán rangsorolták a pozitív értékeket, ami segített tisztázni ezeket. Harmadszor, az olvasási és írási készségek alacsony szintje miatt ezekben a közösségekben a résztvevők többségének a bevonásával csak az interaktív, verbális módszereket lehet hatékonyan használni. A LERI helyszíni szakértője emiatt szándékosan kerülte a PowerPoint prezentációk használatát. Végezetül a helyi visszajelzés nagyon fontos a helyi stratégia alakulásának értékeléséhez és annak felméréséhez is, hogy milyen helyi készségek szükségesek egy ilyen stratégia megtervezéséhez és működtetéséhez, mivel ezek az információk döntő fontosságúak a jövőbeni kapacitás-/készségfejlesztő képzések és események szempontjából. A LERI helyszíni szakértőjének tapasztalatai alapján a kiszolgáltatott közösségek helyzetét nehezíti, hogy a nyilvános vitákban való részvételhez nincsenek meg a kellő készségeik, tapasztalatlanok a közösségi alapú döntéshozatalban. Ez komolyan akadályozza a helyi ügyekben való részvételt és állásfoglalást, ugyanakkor különféle technikákkal leküzdhető – ezeket a későbbiekben a LERI helyszíni szakértője is alkalmazta.

A helyi lakosok rendszerint önkritikusak voltak a helyi társadalom problémáinak taglalásakor. Elhangzott, hogy a helyi fejlődés egyik legnagyobb akadálya az emberek motiválatlansága (azzal az érveléssel, hogy „már nem hisznek az ígéretekbén”).

Csányoszrón a falusiak azt említették, hogy nyáron nincs semmilyen gyermekgondozási szolgáltatás. A másik probléma a rendszeres szabadidős tevékenységek hiánya volt. Vajszlón nehézkesen alakult a szükségleteket felmérő összejövétel megszervezése. 2016. január előtt már három ülést szerveztek, de a résztvevők száma (és különösen a roma lakosok száma) mindig nagyon alacsony volt (3–6 fő). Végül a helyi LERI társkutató tájékoztatta a helyi közösséget a rendelkezésre álló helyi LERI alapról (LF), és személyesen vette rá a helyi önkormányzatot és más helyi érdekelt feleket a részvételre. A végén nagyjából 20 helyi lakos jött el az ülésre (felerészben romák). A LERI helyszíni szakértője úgy döntött, hogy itt egy **egyszerűbb módszert** alkalmaz, mint a másik két helyszínen, mivel a helyiek többségével ez volt az első találkozása, és kijelentették, hogy mindössze másfél órát szánnak a megbeszélésre.

Minden résztvevőnek meg kellett említenie egy egyéni problémát (a megoldás valószínűségétől függetlenül) és egy másik dolgot, amire büszke. Ez utóbbi azért volt fontos, hogy el lehessen kerülni a panaszáradatot és a negatív kijelentéseket. Más településekhez hasonlóan a fő nehézségnek a munkalehetőségek hiánya és a jövedelem jellemzően alacsony szintje bizonyult.

A LERI helyszíni szakértője azt is kérte a résztvevőktől, hogy sorolják fel a falu pozitívumait és negatívumait. A tételeket aszerint csoportosították, hogy a helyi közösség tudja-e befolyásolni (javítani) a negatívumokat, illetve hogy mely pozitív vonásokat lehetne továbbfejleszteni. A végső listát használták fel a lehetséges közösségi projektek meghatározására.

A helyiek nagyra értékelték azt a ténytet, hogy több étterem van a faluban, és hogy van egy új képzési és kutatási központ (amelyet a tartós munkanélküliek szakképzéséért és az országon belül az állami finanszírozású helyi foglalkoztatási projektekért felelős kormányzati ügynökség működtet). Megemlítették ezenkívül az alacsony bűnözési rátát a faluban, a roma és nem roma lakosok közötti jelentősebb konfliktusok hiányát, a közszolgáltatások (gyógyszertár, orvosi rendelő, üzletek, zöldséges) jó színvonalát és a falu központi földrajzi fekvését. Ugyancsak meg kell jegyezni, hogy a helyi óvoda és általános iskola integrált osztályokkal dolgozik, és a helyi iskolában nincs hátrányos megkülönböztetés.

A negatív tényezők között a résztvevők a helyiek alacsony motivációját, a közösségi programokon való alacsony részvételt és a helyi lakosok közösségi projektekbe való bevonására tett erőfeszítéseket említették. A járásban általános probléma a munkahelyek és a beruházások hiánya. A közmunkaprogramnak köszönhetően az önkormányzat a legnagyobb munkáltató. Az átlagjövedelem alacsony, az emberek kilátástalannak érzik a helyzetet, ezért nagy az elvándorlás az ország más területeire és a (nyugati) uniós országokba. Az infrastruktúra fejletlen (tömegközlekedéssel nehéz eljutni Pécsre, nincs csatornarendszer), és hiányoznak a szabadidős programok és az ifjúsági klubok.

Az összejöveteleken alkalmazott másik PAR módszer az „**értékpárok**” **felsorolása** volt. Minden résztvevőt arra kértek, hogy nevezzen meg pozitív értékeket, amelyekre büszke, és alapvető problémákat. A tételek összegyűjtése után ezeket aszerint kategorizálták, hogy lehet-e rajtuk változtatni (egyéniileg vagy együttesen). A résztvevők által felhozott problémák egybegyűjtését követően az egyes pontokat az előfordulásuk és a megoldásuk valószínűsége alapján csoportosították. A résztvevőktől megkérdezték, hogy hogyan tudnának javítani a helyzetükön, és mire van szükségük ennek eléréséhez.

A helyi ülések általános konklúziója az volt, hogy a helyi roma közösség közösségi tervezési, helyi projektfejlesztési tevékenységekbe való bevonása fontos és megvalósítható. Végül ezt határozták meg a helyi LERI kutatás fő céljaként a településeken. A helyi lakosok a végrehajtással járó veszélyeket is felismerték. Ez konkrétan arra vonatkozik, hogy amennyiben a helyi LERI kutatás sikeresnek bizonyul a helyi közösség motiválásában, ez a helyiek körében további frusztrációhoz vezethet, mivel esetleg elkezdene hinni abban, hogy az ötleteik megvalósulhatnak, a terveiket végre lehet hajtani és hallathatják a hangjukat, amire a jövőben nem biztos, hogy mindig lesz lehetőség.

A fórumok után a LERI helyszíni szakértője egyeztetett a három település polgármestereivel, akik meg voltak elégedve az eredményekkel.

„Nem hittem, hogy ilyen módon be lehet vonni őket. Nagyon ígéretes. Kíváncsi vagyok, meddig lesznek még motiváltak.”⁴

A másik veszély az lehet, hogy ha a helyi szereplők motiváltak, és nagy reményekkel néznek a helyi kezdeményezések finanszírozási és támogatási lehetőségei felé, majd végül kiderül, hogy a pénzeszközök mégsem állnak rendelkezésre, a projekt végső soron meglehetősen ártalmas lehet.

⁴ Csányosró polgármestere, 2015. november 6., személyes interjú.

Az ülések résztvevőit érdekelte, hogy milyen sikeres (vagy bevált) roma integrációs projektek zajlottak más településeken, hogy a saját falujukra átültethető ötleteket merítsenek. Ebből a célból végül **tanulmányutakat** is szerveztek. A legtöbb ember számára ez volt az első alkalom, hogy elhagyhatták a megyéjüket. Ehhez az a remény is fűződött, hogy a tanulmányutak segítségével fenn lehet tartani a résztvevők motivációját, és lehetőséget kapnak az alapvető szervezési készségek elsajátítására, mivel ezeket az utakat a helyi közösségnek magának kellett megszerveznie.

Az ülések után a LERI helyszíni szakértője 2015. augusztusban a szükségletek felméréséről szóló jelentésben foglalta össze az eredményeket. A három falu helyzetét a következőképpen lehet összefoglalni: a helyiek általában véve nagyot csalódtak a gazdasági növekedést ígérő helyi fejlesztési projekteken, motiválatlanok, nincsenek meg a készségeik az igényeik kifejezéséhez, és nagyon korlátozottan férnek hozzá pénzügyi erőforrásokhoz. A szükségletek felmérése rámutatott, hogy: i) a helyi polgármesterek és képviselők szerint a vidékfejlesztési alapokhoz való hozzáférés hiánya abból ered, hogy Magyarországon rosszul irányítják az uniós alapok kiosztási rendszerét; ii) a helyi roma közösséget (különösen az alacsony társadalmi helyzetű személyeket) gyakran kirekesztik a helyi szintű döntéshozatalból; és iii) a romák már hozzászóltak ahhoz, hogy a véleményüket nem veszik figyelembe.

Az előkészítő szakasz kedvező tapasztalatai alapján a LERI helyszíni szakértője azt javasolta, hogy a megvalósítási szakaszban is folytassák a fentiekben felsorolt módszerek alkalmazását. A tervet 2015 őszén megtárgyalták és jóváhagyatták a három polgármesterrel (a regionális LERI koordinátor jelenlétében). A megvalósítási szakaszban tehát további lakossági fórumok, konzultációk – köztük közösségi jövőképpalkotó ülések – és tanulmányutak következtek.

A lakossági fórumok célja a megvalósítási szakaszban az volt, hogy nagyobb arányban mozgósítsák a helyi lakosokat, és a közösségben általában passzív szerepet betöltő személyeket segítsék abban, hogy jobban ki tudják fejezni az igényeiket és preferenciáikat.

Az alkalmazott módszerek között dramatikus módszerek és nyílt viták egyaránt szerepeltek. A jegyzeteket kitették a táblára, az ülésekről pedig jegyzőkönyvet vezettek a helyi LERI társkutatók, akiknek ezáltal lehetőségük nyílt arra, hogy a LERI helyszíni szakértőjétől megtanulják, hogyan segíthetik az ilyen ülések lebonyolítását. Hasznosnak bizonyult, ha az alkalmazni kívánt technikákat még az ülések előtt kiválasztották, a résztvevők száma és tevékenységei alapján.

A fórumok témái között szerepelt a helyi értékek felmérése és a falvak virtuális marketingstratégiájának elkészítése, valamint a besencei helyi esélyegyenlőségi program (LEP) stratégiai irányának és céljainak kijelölése. A LEP minden magyar település számára kötelező dokumentum, és egyben az uniós fejlesztési alapokhoz való hozzáférés előfeltétele is. A LERI szükségleteket felmérő szakaszában tartott ülések során felmerülő ötletek alapján helyi szintű projektfejlesztési üléseket is tartottak. A besencei LEP-et szintén egy helyi fórum vitatta meg és hagyta végül jóvá.

A LERI helyszíni szakértője **lakossági konzultációkat** is szervezett a legfontosabb és a másodlagos helyi érdekelt felek számára. A konzultációk célja az

volt, hogy létrejőjön a LERI kutatás irányítóbizottsága, amely a LERI helyi projektterv szerint az elkövetkezőkben felelős lesz a helyi fejlesztési projektek működtetéséért. A csoportos megbeszéléseken a polgármesterek, a helyi társ kutatók és más helyi érdekelt felek vettek részt. Az egyeztetések azt a célt szolgálták, hogy alátámasszák a lakossági fórumokon elhangzott megállapításokat és ötleteket, és beépítsék ezeket a helyi projektekbe. Ezt a módszert alkalmazták a helyi megállapítások felülvizsgálati folyamatának formalizálására és az elkészült fejlesztési dokumentumok jóváhagyására.

A LERI helyszíni szakértője a **közösségi jövőképalkotó ülések** szervezésével a helyi lakosság szélesebb rétegeit is megszólította: nemcsak a helyi érdekelt feleket, hanem a helyi lakosokat is. Ennek az volt a célja, hogy háttérrel biztosítson a hosszú távú fejlesztési tervekhez, amelyek aztán a helyi esélyegyenlőségi programhoz tartozó intézkedésekhez és az Okormente Kft. (a besencei önkormányzat által működtetett vállalkozás) piaci stratégiájának kidolgozásához vezetnek. A LERI helyszíni szakértője ezeken az összejöveteleken alapvetően a performatív akciókutatási módszerekkel kombinált nyílt ötletbörzére támaszkodott. Ezek a technikák hasonlítanak a falusi marketing megtárgyalása kapcsán korábban említettekhez.

A helyi LERI kutatás keretében a besencei helyi LERI társ kutató **tanulmányutakat** szervezett olyan településekre, ahol releváns teljesítményértékelési tevékenységek folynak. A cél a más településeken végrehajtott kezdeményezések megismerése és az új projektek és módszerek kidolgozása volt. A besencei polgármester (egyben a LERI besencei társ kutatója) háromnapos tanulmányutat javasolt 15 fő részére (mindegyik részt vevő településről öt fő) a LERI kutatásban érintett más falvakba. Arról, hogy hová menjenek, többek között a megfigyelt fejlesztési projektek megvalósíthatósága és fenntarthatósága, és a referencifalvak tulajdonságainak hasonlósága alapján döntöttek. Ennek megfelelően előnyben részesültek a hasonló mezőgazdasági és szabadidős tevékenységeket folytató települések. Az eredeti terv szerint a tanulmányutakat a helyi közösségeknek maguknak kellett megszervezniük, projekt módszer segítségével (pl. az egyéni feladatok felosztása, kommunikáció a fogadó felekkel, időbeosztás, költségvetési tervezés, a résztvevők kiválasztása, utókövetés stb.) A tanulmányútra mint tevékenységre a besencei polgármester határozott ajánlása nyomán esett a választás.

Mindezeket a PAR technikákat a LERI helyszíni szakértője a LERI kutatásban részt vevőkhöz hasonló településeken, e módszerek használatában szerzett tapasztalatai alapján javasolta.

Etikai szempontok a javasolt LERI végrehajtási terv kapcsán és a szükségleteket felmérő szakaszban megjelenő tevékenységek

A LERI helyszíni szakértőjének egyik etikai aggálya a roma közösség helyi ügyekbe való sikeres bevonásának potenciális következményeihez kapcsolódott. Mint a besencei polgármester a projekt kezdetén kijelentette,

„Ha a helyiek kimondják az igényeiket, ezekkel valakinek foglalkoznia kell. A helyi vezetők akkor is ott lesznek a településeken, amikor a LERI kutatás helyben véget ér, és nem

tudják garantálni, hogy hosszú távon minden jelzett elvárásnak eleget tudnak majd tenni.”

Tekintettel a LERI kutatás időbeli rövidegére és a korlátozott beruházási lehetőségekre, a LERI helyszíni szakértője úgy vélte, hogy a helyi programokat gondosan kell végrehajtani, ügyelve a LERI kutatás céljaiból következő megvalósítható eredmények világos kommunikálására (lásd a 2015-ös induló üléseket) és a polgármesterekkel való széles körű egyeztetésre, különösen Besence esetében. Fontos volt, hogy a helyi elvárásokat közösségi párbeszéd útján kezeljék, és minden véleményt dokumentáljanak. A LERI helyszíni szakértője nagyon ügyelt rá, hogy ne keletkezzenek irreális elvárások, és mindenki világosan megértse a LERI kutatásban rejlő lehetőségeket.

A helyi fellépések (ülések, rendezvények) mindig a kutatás szempontjából releváns információk (határozatok, események, mérőföldkövek) ismertetésével kezdődtek. A helyi LERI alap kiosztása hivatalosan nyilvános volt, és a LERI helyszíni szakértője mindegyik közösséget tájékoztatta az alap céljáról és az érintett településeknek szánt előirányzatokról. Sajnálatos módon azonban Besencén a helyi LERI tevékenységek végén nem tették közzé a végleges felosztásról szóló információkat – a LERI helyszíni szakértőjének ismételt kérései ellenére sem.

A helyi LERI csapatok összetételét szintén közölték a helyi résztvevőkkel, és szorgalmazták, hogy forduljanak hozzájuk bátran. A LERI helyszíni szakértője közzétette a telefonszámát és az e-mail címét, és Besencén egy helyi Facebook-csoport is alakult. A helyi lakosok közül sajnos senki nem kereste meg a LERI helyszíni szakértőjét semmilyen kérdéssel.

A másik etikai kérdés az összegyűjtött személyes adatok felhasználásához kapcsolódott. A LERI helyszíni szakértője e tekintetben kiemelten ügyelt arra, hogy a résztvevőket biztosítsa róla, hogy az engedélyük nélkül semmilyen dokumentáció vagy audiovizuális felvétel nem készülhet. A LERI helyszíni szakértője és a LERI társkutatók a kutatás kommunikációs iránymutatásaiban kitűzött fő adatvédelmi elveknek megfelelően jártak el. Ami azt illeti, semmilyen fénykép- vagy videofelvétel nem készült anélkül, hogy a résztvevőket előzetesen tájékoztatták volna ennek céljáról és a jóváhagyásukat kérték volna.

4. A helyi beavatkozás leírása

A LERI igényfelmérésének eredményeképpen Besencén és a partnertelepüléseken az alábbi tevékenységeket határozták meg a LERI kutatás potenciális célkitűzéseiként:

1. helyi jövedelemteremtő projektek kidolgozása és átvétele;
2. projektötletek kidolgozása a közösségi alapú projektekhez;
3. a helyi szereplők humán kapacitásainak fejlesztése és Besencén a települési tulajdonú vállalkozás (Okormente Kft.) középtávú fenntarthatósági stratégiájának kidolgozása;
4. a három érintett falu helyi esélyegyenlőségi programjának aktualizálása.

A helyi LERI kutatás megvalósítási szakaszának kezdetén a helyi érdekelt felek egyhangúlag egyetértettek abban, hogy a helyi esélyegyenlőségi program

aktualizálása kiemelten fontos, mivel ez az uniós fejlesztési alapok igénybevételének előfeltétele lett. A korábbi LERI szakaszokban használt részvételi módszerrel összhangban a tervezett tevékenységek támogatták a közösségi alapú tervezést ahelyett, hogy egy külső „szakértőt” bíznanak meg, aki a helyi lakosok bevonása nélkül készíti el a terveket (ez egyébként Magyarországon bevett gyakorlat).

Arról is döntés született, hogy a helyi roma közösségeket meg kell erősíteni és fejleszteni kell. Úgy tűnt, hogy mindegyik polgármester nyitott a partnerségre, noha az is nyilvánvaló volt, hogy a közösségek nincsenek erre felkészülve. Csányoszrón például a közösségen belül nem volt hivatalos vezető, és az emberek nagyon motiválatlanok voltak. A vajszlóiaknak nem volt érdemi tapasztalatuk a projektfejlesztés és -irányítás vagy a helyi roma és nem roma vezetők közötti együttműködés terén. Bár a helyi roma közösségnek itt volt hivatalos vezetője (az Országos Roma Önkormányzat, a továbbiakban ORÖ elnöke), a közösségi tervezés terén nem rendelkezett tapasztalatokkal. Az ORÖ-t 2014. októberben választották meg, de a tagok nem kaptak komoly támogatást a roma közösségtől, és a közösségépítésben sem volt tapasztalatuk. Emiatt a helyi LERI tevékenységekbe be kellett építeni a kapacitás- és csapatépítő tevékenységeket. A helyi szereplők (polgármesterek, a helyi közösségek képviselői) tehát egyetértettek abban, hogy a helyi LERI kutatásban a kapacitásépítésre és a helyi (roma) közösség motiválására kell helyezni a hangsúlyt.

A helyi LERI kutatás céljának és tartalmának véglegesítése közben az érintett falvakban felmerült néhány – olykor nagyon személyes – probléma.

Besence: A helyi közösségben támadt néhány konfliktus az Okormente Kft. munkavállalói között, egyrészt személyes okokból, másrészt olyan tényezőkből kifolyólag, mint a közmunkások kiválasztása és a szerződések hossza, ami alapvetően az Okormente Kft. által kínált foglalkoztatás részarányából ered. Ezek a konfliktusok kihatottak a mezőgazdasági projekt működésére és eredményességére, és felmerült az az aggály, hogy a helyi LERI tevékenységeket is befolyásolhatják. 2015. júniusban két család között egy jellemző konfliktus támadt (személyes jellegű vita a közmunkáról – hogy a következő hónaptól kit fognak alkalmazni a programban), ezért olyan döntés született, hogy a helyi LERI kutatásba be kell építeni egy konfliktuskezelési és -rendezési elemet különálló PAR módszerként (csapatépítés és kommunikációs kurzusok).

Emellett a besencei polgármester jó viszonyt ápolt a Liberális Párttal.⁵ Miután már voltak tapasztalatai az aktív politikai szerepének felhasználásában és az ebből következő médiaszereplésben, beismerte, hogy a LERI kutatást – és más helyi fellépéseket – részben a saját és a falu medianyilvánosságának erősítésére szolgáló kiegészítő tevékenységként is mérlegeli.

Csányoszró: A polgármestert 2014. októberben választották meg, települések vezetésében semmilyen előzetes tapasztalata nem volt. Szükség volt egy helyi roma partnerre és a roma közösség támogatására. A helyi LERI társkutató az önkormányzatnál dolgozik, a közmunkások munkáját irányítja. Csak néhány (nagyjából 20) roma család volt nyitott a Besencétől átvett mezőgazdasági

⁵ A Liberális Pártnak 2014-ben több kisebb ellenzéki párt együttműködése révén egy képviselőt sikerült bejuttatnia az Országgyűlésbe.

projektre, de a polgármester helyi ellenzéke megakadályozta a meglévő mezőgazdasági tevékenység felfejlesztését.

Vajszló: A vajszlói polgármester először azt javasolta, hogy a helyi LERI tevékenységek központi célja a közelmúltban bezárt (és az ő tulajdonában lévő) faipari üzem újranyitása és felélesztése legyen. Ez megfelelhetett volna a helyi közösség azon szándékának, hogy a helyiek számára munkalehetőséget biztosító projektet alakítsanak ki, a polgármester azonban nem tudott részletes pénzügyi és jogi információkkal szolgálni az üzemről és a vállalkozásáról, ezért végül elvetették az ötletet.

A helyi LERI kutatás 2015 őszén mind a három településen elindult. A LERI alá tartozó helyi célokról, a lezajlott tevékenységekről és az alkalmazott PAR módszerekről az alábbi táblázat ad áttekintést.

1. táblázat A végrehajtási folyamat fő céljai

Célok	Tevékenységek	PAR módszerek
A helyi lakosok legyenek aktívabbak és vállaljanak nagyobb szerepet	A PAR technikát alkalmazó nyilvános viták	Résztevők toborzása a társkutatók közreműködésével, közösségi megbeszélések
A lakosoktól származó új ötletek az igényfelmérő szakaszban megnevezett problémák megoldására	Kapacitásfejlesztés	Képzés, tanulmányutak
	Közösségi szervezés	Dramatikus módszerek és Ötletbörze Lakossági fórumok és konzultáció
	Projektfejlesztés	Közösségi alapú projekttervezés

Forrás: A LERI helyszíni szakértője, 2016

A helyi LERI kutatási projekt várható hatása az volt, hogy mindhárom településen jobban megmozgatja a helyi közösséget azáltal, hogy ösztönzi a közösségi tervezésben való aktívabb részvételüket és javítja a kommunikációs készségeiket.

Módosítások és indoklások: Járási együttműködés, a „besencei modell” átalakítása

A helyi LERI kutatási projekt megvalósítási szakasza során a csányoszrói és a vajszlói polgármester végül úgy döntött, hogy saját önálló közmunkaprojektet dolgoz ki. Csányoszró ennek érdekében sikeresen pályázott a Start modellprogramra (finanszírozást nyert). A mezőgazdasági program mellett egy betonelemgyártó üzemet is indítottak. Vajszlón úgy határoztak, hogy saját paprikatermesztést indítanak, és 2016-ban a termékek forgalmazását is megkezdték.

Ebből következően mindegyik településen történt néhány változtatás a helyi LERI kutatási projekten:

Besence kitartott a saját gazdasági fejlesztési stratégiájának megtervezése mellett, azzal a céllal, hogy továbbfejlessze a helyi mezőgazdasági termelést és egy helyi fejlesztési alap létrehozásával támogassa a programban jelenleg részt vevő közmunkások önálló mezőgazdasági termelését.

A Csányoszrón élő helyi közösség kisléptékű mezőgazdasági projektet (csirketenyésztés) indított azzal a hosszú távú céllal, hogy a közösségből egyre többen vegyenek benne részt.

Vajszlón a helyi közösség úgy döntött, hogy szabadidős mikroprojektet indít, mindenekelőtt nők számára. Először a zumba tánctanfolyamot választották, de tanár hiányában ezt végül roma tánctanfolyamra változtatták.

Mivel a helyi LERI alapot fel kellett osztani a három település között, a besencei polgármester azt javasolta, hogy a másik két településről érkező résztvevők csatlakozzanak a tanulmányúthoz, és a költségeiket finanszírozzák a helyi LERI alap megfelelő részéből – mivel máskülönben csak besenceiek tudnának részt venni az úton.⁶

A helyi projekttervben meghatározott eredeti LERI ötlet az volt, hogy fejlesztik a helyi kertészeti projektet, és átveszik a másik két faluban. Mivel azonban Vajszló és Csányoszró változtatott a prioritásain, hogy a közmunkán alapuló mezőgazdasági projektjüket a saját maguk módján alakítsák ki, változott a helyi LERI kutatási projekt is. E változásokat figyelembe véve módosítani kellett a tevékenységek logikáját.

Miközben a helyi LERI kutatás középpontjában továbbra is a helyi stratégiai tervezés állt, a besencei helyi lakosság kismértékű vagy formális bevonásával, a másik két falu és csapat függetlenebb volt a helyi hatalmi struktúrától. A vajszlói és csányoszrói résztvevők ezáltal a helyi LERI tevékenységeket sokkal inkább részvételi módon tudták megtervezni. Ez a különbség tükröződött az értékelési folyamatban is, amikor arra kerestek bizonyítékot, hogy a helyiek a hivatalos vezetők szoros ellenőrzése nélkül tudtak a keresleten alapuló, kisléptékű projekteket megtervezni és végrehajtani. A három falu helyi közege a következő módokon tér el egymástól.

Besence: A helyi LERI kutatási projektet a polgármester (a LERI besencei társkutatója) szervezte és felügyelte, a helyi lakosok jelen voltak az üléseken, de aktívan nem vettek részt a döntéshozatalban.

Csányoszró: A helyi polgármester szintén központi szerepet vállalt a megbeszéléseken, de a helyiek befolyásolhatták és befolyásolták is a helyi LERI kutatási projektet, és saját maguk hozták meg a végső döntéseket.

Vajszló: Bár az önkormányzat jelen volt a közösségi üléseken, a helyi vezetők nem befolyásolták a döntéseket, és törekedtek a helyi roma közösség autonómiájának növelésére – noha nem hittek abban, hogy a közösség rövid távon képes lesz nagyszabású helyi projekteket végrehajtani.

⁶ Az első útra május 18-án került sor, a következőt június 9-re tervezték, de végül a projektidőszak végéig nem történt meg.

A projekt általános céljaiban történt változások magyarázata (járási együttműködés)⁷

Csányoszró és Vajszló polgármestere úgy találta, hogy a mezőgazdasági tevékenységük a Besencével való szoros együttműködés nélkül is sikeres volt. Az üvegházakban meg tudták termelni a zöldségeket, a technológiai támogatást pedig a saját szakértőjük biztosította. Úgy találták, hogy a terményeiket könnyebb önállóan értékesíteni, és az ár sem volt alacsonyabb annál, mint amikor együtt végezték a forgalmazást. A helyi LERI kutatáshoz ezért más értelmes tevékenységet kellett találniuk. A polgármesterek között nem okozott konfliktust a tervezett járási együttműködéstől való visszalépés. A csányoszrói polgármester nem hitt abban, hogy a javasolt szoros együttműködés a helyi LERI kutatási projekt kezdetén kilátásba helyezett előnyökkel járna.

A besencei polgármester ezt a változást úgy értékelte, hogy a helyi projektek (Csányoszró és Vajszló) 2016-ban a besencei modellt követték, de a vártnál hamarabb érték el a gazdálkodás bizonyos fokú önállóságát. Volt még egy oka annak, hogy Csányoszróon miért nem jött létre szorosabb együttműködés: mint a polgármester megfogalmazta,

„A faluban a tapasztaltabb helyi gazdák a büszkeségük és az önérzetességük miatt nem szívesen tanulnak Besencétől, nem akarnak szoros együttműködést.”

2016-ban minden mezőgazdasági tevékenység önállóan zajlik.

A megvalósult helyi tevékenységek

Tanulmányút (szervezés, célállomás, települések, cél és megvalósíthatósági tanulmány)

Az eredeti terv szerint 15 tag (mindhárom faluból öt-öt fő) vett volna részt egy többnapos, több helyszínt (köztük a LERI kutatás külföldi helyszíneit) érintő tanulmányúton.

Mivel a három település közötti együttműködés kikerült a célok közül, a közös tanulmányútnak a továbbiakban nem lett volna értelme. Ráadásul Csányoszró és Vajszló egyformán 1000-1000 eurót kapott a helyi LERI alapjukból a kisebb projektjeik független finanszírozására. Ennek fényében a besencei polgármester azt kérte, hogy a tanulmányúton csak Besence lakosai vegyenek részt; ha a másik két településről valaki csatlakozni akar, azt a LERI helyi alapból rájuk eső részből kell finanszírozniuk.

Az út hosszát egyetlen napra rövidítették le: a polgármester feltételezte, hogy az emberek nem szeretnék ennél hosszabban távol lenni, mert sokaknak gyerekeik vannak, és az állataikról is gondoskodniuk kell. Az út lerövidítésével azonban az eredeti 15 helyett 30 embernek nyílt lehetősége a részvételre. A LERI helyszíni szakértője megkérdezte a helyi lakosoktól, mit gondolnának egy hosszabb útról, amire a nők közül néhányan visszaléptek volna a részvételtől, különösen azért, mert korábban nem volt hasonló jellegű tapasztalatuk. A LERI

⁷ Ez a rész az értékelési szakaszban (2016. augusztus 11–12-én felvett) interjúkon alapul.

helyszíni szakértője ezután azt javasolta, hogy legyen két csoport: az egyik legyen egynapos utat valahol a régióban, a másik, kisebb csoport pedig hosszabb útra indulhatna, az eredeti tervek szerint. A polgármester elvetette ezt a változatot, arra hivatkozva, hogy nem lenne érdeklődés. A tanulmányút költségeit a polgármester (a helyi LERI társkutató) regionális LERI koordinátorral (BIPA) kötött szerződéséhez rendelték, ezért a LERI helyszíni szakértőjének itt már további manőverekre vagy tárgyalásokra nem maradt tere.

A tanulmányút célállomását többször megváltoztatták. A polgármester azt javasolta, hogy legyen hasonló terméket (hagyma) termesztő város, így Makó (Magyarország déli részén) jó ötletnek tűnt, kiegészítve némi szabadidős tevékenységgel a közeli Ópusztaszeren (Nemzeti Történelmi Emlékpark). Ezen azonban később változtattak, azzal az indoklással, hogy az utat össze lehetne kötni a tiszakécskei káposztaértékesítéssel, mivel

„a felvásárlók beszélhetnének az út résztvevőivel a minőségi elvárásaikról, és ebből nagyon sokat lehetne tanulni.”⁸

Ezek a módosítások (mind a módszert, mind a programváltozást tekintve) jellemzőek voltak a helyi LERI kutatás besenicei végrehajtására és az egész döntéshozatali folyamatra.

Az első utat sikerült megvalósítani: 2016. május 18-án 15 fő Tiszakécskére utazott. A második utat többször elhalasztották, és végül a helyi LERI kutatás megvalósítási időszakának végéig nem került rá sor.

Közösségi programok Csányoszrón és Vajszlón

Mint már említettük, a helyi LERI tevékenységeket Vajszlón és Csányoszrón többször is újratervezték. Ennek objektív külső okai voltak.

Az eredetileg elfogadott terv szerint Vajszlón zumbaclub indult volna, így a helyi csapat aktív tagjai (4–5 nő) hozzáálltak ennek megszervezéséhez, de nem találtak zumbaoktatót a régióban. Az egyetlen oktatónak már nem volt szabad kapacitása. Ezen a ponton a helyi LERI csapat úgy döntött, hogy hívnak valakit Pécsről (35 km-es távolság), a rossz tömegközlekedés miatt azonban senki nem akarta vállalni az ingázást. A LERI helyszíni szakértője és a regionális LERI koordinátor munkatársai is megpróbáltak segíteni a kapcsolataikon keresztül, de nem jártak sikerrel. Miután belátták, hogy zumbaoktatót hiába keresnek, roma táncházra változtatták a tevékenységet, és ez 2016. április 29-én el is indult; az utolsó foglalkozást 2016. augusztusban tartották.

Csányoszrón a mezőgazdasági projekt az eredeti terv szerint üvegházi kertészeti projekt lett volna. A helyi LERI csapat nagyon elkötelezett volt e téren, azonban a helyi önkormányzatot 2016 elején arról tájékoztatták, hogy a Start modellprogramban (kibővített közmunkaprogram) beadott pályázatukat elfogadták, így hamarosan nagyobb szabású projekt indulhat ugyanezzel a profillal. Ebből következően ebben a faluban célszerű volt változtatni a helyi LERI kutatás témáján. Úgy döntöttek, hogy megpróbálják bevonni a szegény családokat

⁸ A besenicei polgármester, a tanulmányút előkészítő szakaszában (2016. február), férfi, roma, személyes interjú.

a csirketenyésztésbe. A csirkéket 2016. május 9-én szállították ki a családok házához.

Tevékenységek és a helyi lakosok bevonása a három településen

Besence

Miután szembesült azzal, hogy a települések közötti együttműködésre nem fog sor kerülni, a helyi polgármester tájékoztatta a LERI helyszíni szakértőjét, hogy a helyi tevékenység központi célja a helyi gazdasági stratégia (LES) és a helyi esélyegyenlőségi program (LEP) kidolgozása és frissítése lesz. Ezeket a 2015. május és 2016. május között, egy külső szakértő közreműködésével tartott ülésorozaton állították össze. A megvalósítási időszakban hat ülést tartottak.

A helyi gazdasági stratégia frissítése 2016 áprilisban, a külső szakértő előadásával fejeződött be. Négy új területet határoztak meg:

- felsőoktatási és szakoktatási ösztöndíjak az általános és középiskolák tanulói számára;
- támogatás a szakképzésben részt vevő felnőtteknek;
- a helyi egészségügyi infrastruktúra bővítése és fejlesztése (a szomszédos településekkel együttműködésben);
- támogatás a mikrovállalkozás (kertészet) fejlesztéséhez.

A helyi gazdaságfejlesztési stratégiát a helyi esélyegyenlőségi program frissítésével párhuzamosan dolgozták ki. A két dokumentumot 2016. május 12-én nyilvános ülésen ismertették, amelyen külső szakértők is részt vettek (a regionális munkaügyi hivatal vezetője, az állami fenntartású szakképzési központ képviselője, az állami fenntartású vállalkozásfejlesztési központ képviselője). A részvételük meglehetősen szimbolikusan bizonyult, mivel még az előtt távoztak, hogy észrevételezték volna a bemutatott elképzeléseket.

A helyi közösség csak részlegesen vett részt a fejlesztési folyamatban. Ennek a helyi LERI tevékenységnek a szervezeti háttere (kommunikáció, időzítés és támogatás) nem volt jól szervezett, és az üléseken csak közmunkások tudtak részt venni.

A LERI helyszíni szakértője megkérdezett néhány más helyi lakost arról, miért nem vettek részt. Az önkormányzat egyik tagja (aki a 2016. május 12-i nyilvános ülésen nagyon aktív volt) azt válaszolta, hogy bár a faluban él és részmunkaidőben a helyi könyvtárban dolgozik, így részt vehetett volna, nem tájékoztatták az ülésekről. Egy másik tag rámutatott, hogy:

„Nem vagyok közmunkás. Azt hittem, hogy ez csak a közmunkásoknak szól.”⁹

Bár a LERI helyszíni szakértője többször javasolta, hogy hívják meg az összes helyi lakost (ez a falu mérete folytán lehetséges is), a polgármester (aki helyi LERI társkutatóként a folyamatot vezette) szkeptikus volt a munkaidőn kívül

⁹ A helyi képviselet (önkormányzat) tagja a 2016. május 12-i közmeghallgatás után, nő, nem roma, személyes interjú.

tartott ülések hatékonyságával kapcsolatban, és nem volt hajlandó változtatni ezen a hozzáállásán.

A részvétel másik akadálya az alkalmazott módszer volt. Az ülést levezető személy hosszú és alig követhető előadásokat készített. A LERI helyszíni szakértője úgy találta, hogy a nyelvezet és a gondolatmenet egyaránt túl bonyolult és idegen volt a közönség számára, holott egyébként nyitottak voltak az együttműködésre.

Miután korábban már tapasztalta a résztvevők passzivitását, a LERI helyszíni szakértője arra kérte a moderátort, hogy az előadások helyett válasszon más módszert, például a kérdéseket és a szavazást. A következő ülésre nézve meg is állapotok erről, ugyanakkor világosan kiderült, hogy a moderátornak nem volt tapasztalata ezen technikák használatában.

A prioritások listájának összeállításához az ülés folyamán négy csoportot alakítottak, és mindegyik csoportnak meg kellett neveznie és fontossági sorrendbe kellett tennie a problémákat. Az ülés eredményeképpen a csoportok előadásai alapján elkészült négy prioritási lista. A résztvevőknek nem magyarázták el, hogy a különálló listákat hogyan fogják összevonni. A szakértő megígérte, hogy ezt az ülés után meg fogja tenni.

A szakértő előadást tartott a „magánlegelők tragédiájának” dilemmájáról, a résztvevőknek pedig közös megoldást kellett találniuk. Bár a problémát megértették, az ülés körülményei között – a gyakorlat előtt volt egy hosszú előadás, közeledett az ebéridő, túl sok ember volt egy kis teremben, nagyon eltérő készségekkel – az együttműködő munka nem hozott sikert. A szakértő azzal érvelt a gyakorlat alkalmazása mellett, hogy a LERI helyszíni szakértője interaktívabb és befogadóbb módszerek használatát javasolta az üléseken.

A helyi gazdasági tervet közmeghallgatás keretében ismertették (2015. december 5.). A terv általános célokat és célkitűzéseket tartalmazott (összességében 18 oldal, de a javaslatokról szóló rész két oldalt tett ki). A LERI helyszíni szakértője azt javasolta, hogy a polgármester dolgozzon ki sokkal részletesebb eljárást, mert a helyi lakosok jobban tudnának dönteni a javaslatról, ha általános célok („helyi fejlesztési alap létrehozása”, „piacképes szakmák finanszírozása a fiataloknak”) helyett világos feltételeket fogalmazna meg. Ezt azzal az érveléssel utasították el, hogy a tevékenységnek követnie kell a stratégiáról való döntéshozatalt.

Végül a helyi fejlesztési alap szabályozásáról szóló nyílt tervezési ülést a helyi lakosokkal 2016. július 27-én tartották meg, a LERI helyszíni szakértőjének támogatásával és PAR módszerek (dráma) segítségével.

A végső értékelés a LERI helyszíni szakértője által 2016. augusztus 11–12-én készített interjúkon alapult.

Csányoszró

A LERI helyi projekttervben meghatározott közösségi tervezési tevékenységeket 2015. június és december között végezték. A helyi közösség úgy határozott (2015. december), hogy a zöldségtermesztéshez üvegházat állít fel. Úgy volt, hogy a növényeket szétosztják a helyi LERI tevékenység résztvevői (öt család) és más lakosok között, hogy motiválják őket a későbbi gazdasági tevékenységre. A LERI helyszíni szakértője a tél végén és 2016 tavaszán sokszor felkereste a

közösséget, hogy támogassa a tervezési munkát, és ezeken a találkozókön a helyi polgármester is részt vett. A helyi LERI társkutató januárban tájékoztatta a csapatot arról, hogy a kibővített (Start modellprogram) közmunkaprogramban beadott pályázatuk sikerrel járt, így az üvegház létesítésére vonatkozó terv elvesztette a jelentőségét. A tagok februárban úgy határoztak, hogy a zöldségtermesztés helyett csirkéket fognak tenyészteni.

A LERI helyi érdekelt felei jóváhagyták ezt a módosítást, így öt helybeli asszony megkezdte a csirkék beszerzésének előkészítését, amihez ajánlatokat kértek a környéki gazdáktól. Végül a csirkéket (350 egyed) egy udvarban helyezték el, nem az öt résztvevő házánál, mert úgy gondolták, hogy ez biztonságosabb, mint ha a különböző helyszíneken nagyobb veszélynek lennének kitéve.

A LERI helyszíni szakértője ekkortájt többször tanácskozott a résztvevőkkel. A legfontosabb kérdés „a helyi LERI tevékenység közösségi aspektusának” megvitatása volt. A résztvevők azt mondták, hogy a cél végső soron a többi – roma – lakos motiválása a csatlakozásra, hogy ezáltal leküzdjék a motiváció hiányát. E cél érdekében két közösségi eseményt szerveztek. Június 10-én meghívták a közmunkásokat (50 fő) ebédre, amihez 50 csirkét készítettek el, és további 50-et felajánlottak egy másik, a kibővített közmunkaprogram nyitőünnepsége alkalmából július 7-én rendezett eseményre.

A csirketenyésztés a helyi LERI kutatási projekt végrehajtási időszaka után is folytatódott, nagyjából 50 csirkével. A helyi közösségnek körülbelül 200 szárnyast ajánlottak fel és főztek meg a falunapokon, hozzávetőlegesen 100-at pedig értékesítettek. Mint a polgármester kijelentette, a kisléptékű projekt részlegesen sikeres kísérletnek tekinthető, mivel a résztvevők megszervezték a beszerzést és döntéseket hoztak a tevékenységről. Ez a tapasztalat megmutatta, hogy képesek önálló, a közmunkaprogramtól független tevékenységre. Mindazonáltal arra is rámutatott, hogy

„ez alapján el tudnám képzelni azt is, hogy nagyobb szabású csirketenyésztésbe fogjunk – állateledel gyártásába. Támogatásra fogunk pályázni ehhez a projekthez.”¹⁰

A résztvevők nagy számával való első találkozás után az aktív közösség magja eredményesen dolgozott együtt. Rendszeresen találkoztak és produktív megbeszéléseket folytattak a LERI helyszíni szakértőjével. A helyi polgármester szintén aktív szerepet vállalt az üléseken, és olykor megpróbálta befolyásolni a döntéshozatalt. Amikor a LERI helyszíni szakértője azt javasolta, hogy ne gyakoroljon nyomást a résztvevőkre, rendszerint ezt válaszolta:

„Rendben, ez nem az én területem. A döntést nektek (résztvevőknek) kell meghoznotok, nem foglak befolyásolni titeket.”¹¹

Vajszló

A helyi LERI kutatási projekt elindítása ezen a településen volt a legbonyolultabb. Három sikertelen próbálkozás után 2015. június és december között öt közösségi

¹⁰ Értékelő interjú, a csányoszrói polgármester, 2016. augusztus 11., férfi, személyes interjú.

¹¹ A csányoszrói polgármester, 2015. december, férfi, közösségi ülés (feljegyzések).

tervezési ülést szerveztek meg. Az új helyi LERI társkutató (lásd a *Módosítások és indoklások* c. részt) jobban meg tudta szólítani és be tudta vonni a helyi roma nőket, a helyi roma kisebbségi önkormányzat vezetőjeként betöltött hivatalos pozíciója lehetővé tette a helyi önkormányzat két képviselőjének bevonását.

A tervezési ülések eredményeképpen a résztvevők úgy döntöttek, hogy zumbaklubot indítanak nők számára. A LERI helyszíni szakértőjének támogatása ellenére azonban nem sikerült oktatót találniuk, ezért végül arra jutottak, hogy májustól augusztusig roma táncházat működtetnek. A zumbaoktató keresése közben őket érő csalódások sorozata ellenére sem veszítették el a motivációjukat, inkább változtattak a helyi LERI tevékenységen – ami az eredeti elképzeléshez képest jelentős kompromisszumot jelentett. A roma táncház hetente kétszer működött, 15–16 résztvevővel (többségében gyerekek).

A LERI kutatási projektet Vajszlón kisléptékű szabadidős tevékenységnek tervezték. A projekt mérete, illetve a helyi közösség bevonásának és együttműködésének a mértéke ellenére sikeresnek minősült, mivel a kudarcba fulladó erőfeszítések hosszú időszaka nyomán létrejött egy helyi csapat, akiknek sikerült megszervezniük egy női klubot.

A helyi LERI kutatási projekt ellenőrzése és értékelése

A LERI helyszíni szakértője a regionális LERI koordinátort (BIPA) és a helyi LERI társkutatókat is bevonta az értékelés megtervezésébe, a módszerek és az interjúkérdések megvitatásába. A három polgármestert és a két helyi LERI társkutatót egyenként hallgatták meg, és három fókuszcsoporthoz alakítottak 27 résztvevővel.

Az értékelés 2016. augusztus 11–12-én zajlott. Bár az értékelés a tervek szerint azután következett volna, hogy a LERI helyi projekttervben meghatározott összes helyi LERI kutatási tevékenység befejeződik, ezek némelyike a nevezett időpontig még nem zajlott le (a Besencéről induló tanulmányutak egyike és Csányoszáron a harmadik közösségi esemény).

Az értékelés középpontjában a helyi szereplők és a helyi LERI kutatásban részt nem vevő helyi lakosok véleménye állt – kiemelt figyelemmel a távolmaradásuk okaira és a LERI „termékek” előnyeire az ő szempontjukból nézve. Az értékelés a fókuszcsoporthoz és a helyi lakosokkal készített személyes interjúk köré épült fel, középpontban a következő témákkal:

- milyen észrevételeik és benyomásaik lettek az ülésekről;
- valóban közösségi alapú volt-e a tervezés, és hogyan lehetett volna még befogadóbb;
- milyen akadályai voltak a helyi lakosok aktívabb részvételének;
- milyen közösségi alapú tervezési módszereket lehetett használni és hogyan;
- milyen észrevételei voltak a LERI kutatás szereplőinek.

5. Elemzés, vita, tanulságok

A LERI helyi projektterv relevanciája

A LERI helyi projektterv (LPP) a LERI szükségleteket felmérő szakaszának legfontosabb megállapításain alapult. A járási együttműködés célja a besencei modell terjesztése volt a helyi roma (és nem roma) közösségek PAR módszerek révén történő bevonásával. Mint a program végső értékelése mutatja, a járás települései közötti együttműködés létező és releváns cél, de inkább a nagyobb szabású projektek esetében. Közmunkán alapuló programok minden faluban működnek, de a polgármesterek közül senki nem hitt abban, hogy a meglévő szabályozásokon belül ezek a programok javíthatnák a gazdasági helyzetet. A helyi LERI kutatási projekt kezdetén a polgármesterek kijelentették, hogy a besencei közmunkaprogramot mintának lehetne tekinteni, és nyitottak voltak az átvételére. Bár eleinte vonzónak tűnt, a két falu végül mégis úgy határozott, hogy önállóan indítja el a saját programját.

Az együttműködésnek mindazonáltal más területeken van értelme. Mint a helyi polgármesterek kijelentették, mind a kereskedelmi beruházók megjelenésére, mind a gazdaságfejlesztésre szolgáló nagyobb szabású uniós támogatás elnyerésére nagyobb az esély a közös erőfeszítések révén. A LERI ideje alatt 10 falu alkalmi szövetséget hozott létre a helyi gazdasági lehetőségek fellendítésére. Meg kell jegyezni, hogy ez nem a helyi LERI kutatási projekt eredménye volt.

A közös erőfeszítés mellett a polgármesterek az értékelés során felhívták a figyelmet a kormányzó párt (Fidesz) helyi képviselői által a fejlesztési kérdésekben betöltött meghatározó szerepre.

„Jó viszonyban kell lennünk velük, amit inkább jó személyes kapcsolatokkal lehet elérni, mint széles körű partnerségekkel.”¹²

A LERI helyi projektterv megfelelő módszert és célt talált, de a helyi tevékenységek gyorsabbak voltak, és a helyi kertészeti program átvétele a LERI megvalósítási szakaszának vége előtt befejeződött.

A helyi lakosok bevonásának fontossága

A helyi LERI kutatás alapkérdése az volt, hogy a helyi közösséget hogyan lehet bevonni az együttműködő tervezésbe és stratégiakészítésbe. A cél fontossága bizonyítást nyert: ahol a lakosok bevonása sikertelen volt, ott a helyi LERI kutatás „termékei” a program befejezése után láthatólag fenntarthatósági problémákba ütköztek. A PAR módszeren alapuló részvételt általában véve nem sikerült a tervezett mértékben használni, és végül a helyi LERI tevékenységek a három faluban az alkalmazott módszereket tekintve nagyon változatosan alakultak.

Bár a besencei polgármesterrel a PAR módszerek hatékonyságát illetően nem volt egyetértés, a helyi LERI kutatás eredményeit és tevékenységeit végül mégis részvételi technikákkal határozták vagy vitatták meg a helyi közösséggel. A LERI

¹² Egy polgármester a járásból, 2016. augusztus, férfi, informális megbeszélés.

kutatás fő terméke Besencén a széles körben elfogadott „fejlesztési csomag” lett, amely végső soron helyi szintű konzultáció eredményeként jött létre.

Csányoszrón mindössze öt helyi asszony vett részt a helyi csirketenyésztési tevékenységben, mivel a helyi közösség más tagjai ezt nem találták vonzónak. A helyi LERI tevékenység ezért itt nem tekinthető a helyi romákat jelentős számban összefogó, valódi közösségi alapú kezdeményezésnek, és a fenntarthatósága is kérdéses. A helyi polgármester ennek ellenére úgy találta, hogy ez a tevékenység alkalmas lehet a későbbi közmunkaprogram megalapozásához, egy helyi üzem gazdasági fenntarthatóságának elérése céljából.

A fenntarthatóság, a közösségi részvétel és a gazdasági hatás szempontjából a LERI tevékenységként indított vajszlói tánckör volt a legkevésbé sikeres. A tevékenység résztvevői nem tudták széles körben bevonni a helyieket, noha nagy erőfeszítéseket tettek ennek érdekében. A három település körül ráadásul itt volt a leggyengébb a helyi polgármester részvétele és támogatása.

A helyi vezetőknek ingadozott a helyiek fejlesztési folyamatba való bevonásába vetett hite. A polgármesterek kezdetben támogatták az ötletet, de miután megkezdődött a helyi LERI tevékenységek végrehajtása, folyamatosan hangot adtak a kételyeiknek. Végül a besencei polgármester álláspontja is támogatóbb lett. Azt a következtetést lehet levonni, hogy a roma lakosok sikeres bevonása a következő tényezőkből eredt:

- a helyi közösség státusa;
- a helyi polgármesterek és vezetők nyitott hozzáállása;
- a LERI helyi alapjának fontos támogató funkciója és rendelkezésre állása (még ha késik is);
- a helyi LERI tevékenységek relevanciája és ezáltal fontossága a lakosok számára.

Mindezek a tényezők döntő fontosságúak a valódi részvételhez. Ha bármelyik hiányzott, a helyi kezdeményezések sikerének kisebb volt az esélye.

A megvalósítás nehézségei

A helyi lakosok csekély motivációja

Bár ezt a veszélyt nevezték a legkritikusabbnak, nem sikerült hatékony megoldást találni. Az üléseken való, viszonylag magas részvételi arányt **Besencén** úgy érték el, hogy a közmunkásoknak „kötelező” volt a részvétel: a polgármester, aki valójában a munkáltatójuk, kötelezővé tette a részvételt a közmunkások számára. Az üléseket ráadásul munkaidőben tartották, ami szintén garantálta a részvételüket, éles ellentétben azokkal a lakosokkal, akiknek a falun kívül van a munkahelyük (és akik ezáltal nem függenek annyira a helyi önkormányzattól). Ez a megoldás javította a helyi részvételt, de semmiképpen nem tekinthető követendő gyakorlatnak.

A LERI helyszíni szakértője azt javasolta, hogy az ülésekre munkaidőn kívül hívják meg a helyi lakosokat. A polgármester (a besencei LERI tevékenységeket vezető LERI társkutató) szokásos válasza az volt, hogy:

„A helyi lakosok amúgy sem jönnek el az ülésekre, és a falu többségét a közmunkások teszik ki, úgyhogy nincs értelme néhány bizonytalan résztvevő kedvéért változtatni ezen a módszeren, különösen ha ezzel viszont magas részvételi arányt lehet elérni.”¹³

Csányosrői tapasztalataink homlokegyenest ellenkeztek a besenceiekkel. A polgármester kérése nyomán az első ülést munkaidőben tartották, és a megjelentek ugyanígy kivétel nélkül közmunkások voltak – a részvétel számukra is kötelező volt, akár csak Besencén. A LERI helyszíni szakértője ismét azt javasolta, hogy a későbbi üléseket munkaidőn kívül szervezzék, és a részvétel legyen önkéntes. A polgármester méltányolta a kérést, ugyanakkor megjegyezte, hogy a megjelenés így valószínűleg jelentősen vissza fog esni. Ez meg is történt, a következő ülésen (2015. július 25.) sokkal kevesebben jelentek meg. Az a hét lakos azonban, akik eljöttek, azóta is aktív résztvevője a helyi LERI tevékenységeknek. Tekintettel a nagyarányú lemorzsolódásra és az okokra, a helyi LERI kutatási projekt legfontosabb célja annak megfelelően alakult, hogy a résztvevők minél tágabb körét vonják be, és motiválják a helyi családokat.

Röviden szólva, az alacsony motiváció tehát valóban akadályozza a projektek végrehajtását és a résztvevők szélesebb körű bevonását. Az is bebizonyosodott azonban, hogy a kötelező részvétel nem szükséges a fejlesztési projektek elindításához, bár ez a résztvevők számának a rovására megy.

Ez a tapasztalat **Vajszlón** is megerősítést nyert. Itt a helyi LERI kutatási projekt kezdetétől fogva a helyi közösségi vezetőiken keresztül próbáltuk bevonni a falu roma lakosságát, ahelyett hogy csak a közmunkásokkal foglalkoztunk volna. A helyi LERI társkutatók (2015 telén személycsere történt) által a helyi népesség bevonására tett erőfeszítések azonban 2015 teléig meglehetősen hatástalanok maradtak: az addig meghirdetett négy ülésen csak három-négy ember jelent meg. A valódi fordulópont az lehetett, amikor az új helyi LERI társkutató (a helyi roma önkormányzat vezetője) aláírta a LERI helyi finanszírozási megállapodást, így most már a falusiakat azzal kereste meg, hogy *„meglesz a pénz a projektre”*. A 2016. november 16-i ülésen nagyjából 25 fő jelent meg, köztük egy ember az önkormányzattól (aki a későbbi üléseken is aktív maradt) és az óvoda vezetője. A helyi roma asszonyok és lányok közül is eljött körülbelül 10.

Bár ezen az első fórumon nyíltan beszéltek arról, szerintük mi a legnagyobb probléma a településen (számukra a szabadidős tevékenységek és a fiataloknak szóló létesítmények hiánya), az ezt követő ülésekre már nem jöttek el. A helyi LERI társkutatók szerint ez egyáltalán nem volt meglepő: azt gondolták, hogy a LERI helyi alapját egyenlő mértékben szétosztják közöttük, ők maguk pedig nem akartak semmilyen tevékenységet megszervezni. A vajszlói asszonyok közül ugyanakkor megmaradt egy hat-hét fős aktív csoport, akik a továbbiakban a táncházat működtették.

Nyilvánvaló, de még egyszer hangsúlyozni kell, hogy **döntő fontosságú a PAR-alapú tevékenységek végrehajtása, amelyek növelik az emberek önbecsülését.**

¹³ A besencei társkutató/polgármester, 2016. február, férfi, roma, személyes interjú.

Gyenge bizalom és az együttműködésre tett minimális erőfeszítés a polgármesterek és érdekelt felek részéről a partnertelepüléseken (Csányoszró, Vajszló)

Az érintett másik két településen a helyi LERI kutatási projekt kinyilvánított célja kezdetben „a besencei modell átvétele” volt. Bár még az FRA látogatása idején is mindhárom polgármester hangsúlyozta az együttműködés fontosságát, Csányoszró és Vajszló polgármestere később azt jelezte, hogy inkább saját független, közmunkán alapuló mezőgazdasági projektet indítanának, és ezt a célt kivették a módosított LERI helyi projekttervből.

A csányoszrói polgármester szerint a helyi gazdák azért nem akartak szorosabb együttműködést Besencével, mert attól tartottak, hogy ez árthat a saját üzleti érdekeiknek; úgy gondolták, hogy meg tudják szervezni a saját termékeik forgalmazását, amint a termelésben eléri a piaci mennyiségi küszöböt – ennek eléréséhez pedig nem kellett a szoros együttműködés.

Vajszlón a helyi önkormányzat egy tagja informálisan elmondta, hogy miért hátráltak ki az együttműködésből: 2014-ben a Vajszlón termesztett zöldségféléket egy besencei nonprofit vállalkozás (Okormente Kft.) keresztül forgalmazták. A forgalmazási adatokat azonban nem jelezték vissza megfelelően, így a vajszlói projekt vezetői soha nem tudták kideríteni, hogy a szervezetnek valójában mekkora volt a nyeresége. Ezért elvesztették a bizalmukat az együttműködésben, és úgy határoztak, hogy maguk intézik a forgalmazást, még ha a technológiai hozzáértésük messze el is marad a besencei csapatétól.

A vajszlói polgármester kevésbé kritikusan vélekedett erről a problémáról.¹⁴ Ő nem találta problémásnak az Okormente Kft. működését. A termékeket felvásárló és eladó vállalatokkal való közvetlen kapcsolatot mindazonáltal egyszerűbbnek találta, mivel így nem kell szinkronizálni a termelést és a technológiát. Kijelentette, hogy bár a technológiai színvonaluk a LERI kezdetén elmarad a besenceitől, ezen tudnak javítani, és Besence szoros együttműködése nélkül is működtetni tudják a helyi kertészeti programjukat. Hangsúlyozták azonban, hogy a tevékenység kezdetén (2014–2015) jelentős támogatást és motivációt kaptak a besencei programtól.

Csányoszró polgármestere hasonló véleményen volt. A mezőgazdasági tevékenységet Besence segítségével kezdték meg, de a programjukat tovább tudták fejleszteni, és önállóan működtették. A forgalmazáshoz egyikük sem volt rászorulva Besence segítségére, de nagyjából ugyanazoknak az üzemeknek adták el a termékeiket. Az értékesítési együttműködésük a termékek eltérő minősége és betakarítási ideje miatt „kényelmetlen” volt.

A helyi LERI kutatásban való szoros együttműködés hiányától függetlenül 10 szomszédos falu szövetséget hozott létre a helyi gazdasági fejlődésért. A szerveződés célja az volt, hogy kormányzati támogatásra (vidékfejlesztési alap) pályázzanak egy hűtőház építéséhez, amellyel a helyi mezőgazdasági programok hatékonyabbak lehetnének.

¹⁴ Értékelő interjú a vajszlói polgármesterrel, 2016. augusztus 11., férfi, nem roma, személyes interjú.

A vajszlói és a csányoszrói polgármester egyaránt kimondta,¹⁵ hogy a kertészeti programok – még ha jól irányítják őket, és sikeresnek is tekinthetők – kis méreteik miatt nem jelenthetik a végső megoldást a járás gazdasági válságára. A gazdasági válság megoldását ugyanakkor kétféleképpen lehet megtalálni: a gazdaság diverzifikálásával és külső beruházók jelenlétével.

Emiatt a csányoszrói önkormányzat kibővítette a közmunkaprogramot egy beton falazóelem gyárral (2016. nyári nyitással), és tárgyalásokat kezdett a sellyei önkormányzattal (egy szomszédos kisváros) arról, hogy csatlakozna az ipari parkra irányuló kezdeményezésükhöz. A polgármester másik ötlete az volt, hogy helyi baromfivágóhidat kell építeni, ahol a helyi gazdák értékesíteni tudnának. A kapacitás és a hatékonyság növelése érdekében ezt az üzemet egy állateledelt gyártó üzem egészítené ki.

A vajszlói polgármester ugyancsak nagy reményeket fűzött a vidékfejlesztési alapokhoz (az uniós és a kormányzati alapokhoz). Kijelentette, hogy a gazdasági helyzetet csak nagyobb szabású beruházásokkal lehet javítani,

„Az életszínvonalat a hosszú távú, megbízható, nyereséget termelő típusú foglalkoztatás tudja emelni.”

A három polgármestert továbbra is érdekelte a közmunkaprogram, de nagyon kritikusan látták a szabályozását. Mint a polgármesterek elmondták, a **helyi közmunkaprogramok sokkal hatékonyabbak lehetnének, ha rugalmasabbak lennének a szabályok**. A programok nem adnak lehetőséget a fizetések egyéni teljesítmény alapján történő differenciálására, ami azt jelenti, hogy az alkalmazottakat nem lehet motiválni és fejleszteni, ha mindenkinek egyforma a fizetése. A program másik problémája az, hogy az alkalmazottak nem dolgozhatnak magánbirtokon. Ez azt jelenti, hogy nem lehet például elhagyott házakat vagy földeket felújítani, ahogy a rászoruló emberek ingatlanját sem.

A besencei polgármester szerepe és helyzete a közösségben

A besencei polgármester szerepe és pozíciója minden másnál nagyobb hatással volt a helyi LERI kutatási projektre. Bár a bevezető szakaszban (és a személyes beszélgetésekben) a polgármester nyitottnak látszott a közösségépítés és a demokratikus kommunikációs módszerek iránt, a megvalósítási szakaszban tanúsított tényleges magatartása komolyan kétségbe vonta ezt a benyomást.

A döntéshozatal látszólag a helyi közösség teljes körű részvételével zajlott, a részvételük azonban az idő nagy részében nem volt több a pusztai fizikai jelenlétnél.

A polgármesterek minden kérdéstről világos elképzelései voltak, és ezt a döntéshozatal esetén teljesen nyilvánvalóvá is tette; így az emberek egyszerűen csak követték a javaslatait, anélkül hogy érdemi kritikát vagy javaslatokat fogalmaztak volna meg. Ez történt a LERI csapatokkal tartott fejlesztési értekezleteken, valamint a helyi önkormányzati közgyűléseken (pl. közösségi üléseken) is. Ez nem a hatalom gyakorlásában vagy agresszív kommunikáció formájában jelent meg; egyszerűen arról van szó, hogy a polgármestert a kommunikációs készségei, háttérismeretei és különösen a demokratikus folyamat

¹⁵ Értékelő interjú a vajszlói polgármesterrel, 2016. augusztus 11., férfi, nem roma, személyes interjú.

formális elemeinek □ „teljesítésére” való képessége magasan a helyi közösség fölé emelik.

Ráadásul a közmunkások (a helyi LERI kutatás célcsoportja) valójában anyagilag is függenek a polgármestertől. Ugyanez részben igaz az önkormányzaton belüli viszonyokra is, ahol a tagok egyike például a falugondnok, akit az önkormányzat foglalkoztat, egy másik tag pedig a település nonprofit szervezetének alkalmazottja. Ez nem jelenti azt, hogy a polgármester visszaélne a hivatalos vagy nem hivatalos hatalmával – ezt legalábbis a LERI kutatás végrehajtása alatt nem lehetett tapasztalni. Inkább arról van szó, hogy ez akadályt jelenthet, amennyiben a helyiek eltérő véleményen lennének.

Annak ellenére, hogy a **polgármester megkerülhetetlen szerepet tölt be a helyi közösségben, a helyi lakosok ezt nem találják problémásnak**. Mint az előző besencei polgármester az értékelő interjúban elmondta, a helyiek a választáson jól döntöttek, mert

„Józsai felkészültebb, mint én voltam. Tudja irányítani a falut, én pedig nem bánom, hogy le kellett köszönnöm ebből a pozícióból, mert nekem már túl sok volt.”¹⁶

A polgármester szerepét nemcsak a hivatalos pozíciója határozza meg; a kommunikációs készségei bármilyen nyílt vitában kedvező helyzetet biztosítanak neki.

Rögtönzések: menekülttábor, Facebook-kampány a közmunka szabályozásáról szóló petícióhoz

Az értékelés során a helyi LERI tevékenységek több résztvevője megemlítette, hogy nehéz volt követni a polgármester (új és korábbiakból átalakított) ötleteinek áradatát, amelyek a végrehajtási szakaszban folyamatosan felmerültek. 2015 őszén, a magyarországi menekültválság csúcspontján például a polgármester nyilvános vitát indított az ügyben, hogy a településen nyissanak-e menekülttábort a menekültek részére.¹⁷ A kezdeményezést végül elutasították, valószínűleg részben azért, mert maga a vita nem volt előkészítve.

A kezdeményezés és más kezdeményezések (pl. a Belügyminisztériumnak szóló petíció) fontos katalizátora volt, hogy a polgármester jó viszonyban van a Liberális Párttal, ami miatt esetenként túllép a helyi politika keretein. A LERI helyszíni szakértője szerint ez a politikai ambíció gyakran a fent említettekhez hasonló szimbolikus tettekre korlátozódik, amelyeknél kevés az esély a tényleges megoldásra.

A másik váratlan fordulat az volt, amikor a polgármester 2016. januárban arról tájékoztatta a LERI helyszíni szakértőjét, hogy egy másik külső szakértőt bízott meg azzal, hogy végezzen kvantitatív felmérést a helyi lakosok (a közmunkások) körében. A felmérés pontos célja nem volt világos, ahogy az sem derült ki, hogy része-e a helyi LERI kutatásnak. A felmérésről szóló jelentés 2016. március

¹⁶ Értékelő interjú a besencei résztvevőkkel, vezetőkkel, 2016. augusztus 12., férfi, roma, fókuszcsoporthoz tartozó interjú.

¹⁷ <http://abcug.hu/oijenek-csak-legalabb-felelevenitem-a-torok-tudasomat/>

közepére készült el. A jelentés főbb megállapításai szerint a helyiek többé-kevésbé elégedettek az életkörülményeikkel, és nem akarnak elköltözni a faluból.

A besencei polgármester szkeptikus hozzáállása a PAR módszerekhez

Csak a helyi LERI kutatás 2015. őszi-téli megvalósítása alatt vált nyilvánvalóvá, hogy a polgármester nem helyesli a LERI helyi projekttervben felsorolt és a LERI helyszíni szakértője által biztosított részvételi módszereket (dramatizálás, közösségi tervezés, közösségi programok). Így nyilatkozott:

„Az Autonómiánál lehet, hogy jól mulatnának ezekkel a módszerekkel, de itt nincs szükség rájuk, én nem hiszek ezekben. Ezeknek az embereknek nem kell ilyesmi, semmi értelme.”¹⁸

A LERI helyszíni szakértője emlékeztette a polgármestert arra, hogy ezek a módszerek szerepelnek a LERI helyi projekttervben, és ilyenformán a szerződés részét képezik. Egyébként pedig semmi vesztenivalója nincs azzal, ha használja őket, mivel ha tényleg sikertelenek – ahogy feltételezte –, ez is a kutatás fontos tanulsága lesz, és a módszer kudarcát fogja jelezni, de nem jelenti a teljes helyi LERI kutatási projekt kudarcát. A polgármester ennek ellenére tartózkodó állásponton maradt a PAR módszerek használatát illetően (helyesebben szólva, az adott feltételek között lehetetlenné vált az alkalmazásuk).

A LERI helyszíni szakértője részt vett a közösségi tervezési értekezleteken, ennek ellenére a polgármester helyi LERI társkutatóként meghívott egy szakértőt a Munkaügyi Hivatalból (régiből barátját). A fejlesztési üléseken a szakértő azt mondta a LERI helyszíni szakértőjének, hogy nem ismeri és nem tudja betölteni a moderátor szerepét. A fejlesztési ülések egyszerű előadásokká alakultak át, és ezek végén a közönség „egyhangúlag elfogadta az előterjesztett terveket”. Arra a polgármester is rájött, hogy a szakértő nem alkalmas a rábízott szerepre, de érdemben mégsem változtatott a folyamaton, mivel úgy gondolta, hogy a helyi LERI tevékenység elsődleges célja a helyi fejlesztési stratégia elkészítése és a helyi esélyegyenlőségi program frissítése, és hitt abban, hogy a szakértő mindkettőt el fogja végezni.

A LERI helyszíni szakértője mindezek ellenére a 2015 elején zajló fejlesztési folyamat idején, a LERI igényfelmérő szakaszában tudott alkalmazni néhányat a PAR módszerek közül, de csak két alkalommal; a résztvevők bevonását tekintve nyilvánvaló különbség volt a két moderálási mód között.

A helyi lakosok nem mutatkoztak nagyon nyitottnak a LERI helyszíni szakértője által javasolt PAR módszerekben való együttműködés iránt, miután a polgármester (a LERI társkutató) kétségeinek adott hangot, és „játéknak” nevezte ezeket a módszereket. Ezt hangosan ki is fejezték, azzal, hogy: „Nem kell, nem vagyunk gyerekek!” A LERI helyszíni szakértője meglehetősen nehezen talált alkalmat arra, hogy bemutassa, elmagyarázza és bevezesse ezeket a fejlesztési technikákat.

A polgármester csak a helyi LERI kutatási projekt megvalósításának utolsó szakaszában egyezett bele abba, hogy a LERI helyszíni szakértője részvételi

¹⁸ A besencei polgármester a külső szakértő által tartott „közösségi tervezési értekezlet” eredményeire reagálva (2016. február).

módszerrel moderálja a helyi fejlesztési stratégia kidolgozásáról tartott helyi összejövetelt. Az ülés célja a jövőbeni célcsoportoknak szóló ösztöndíjak és finanszírozási programok részleteinek meghatározása volt. A LERI helyszíni szakértője egy speciális dramatikus módszert használt, amihez felvázolt egy hipotetikus keretet, és felkérte a résztvevőket, hogy játsszák el egy helyi fejlesztési alap működését. A közösség tagjait (azaz a potenciális leendő pályázókat) kérte fel a döntéshozói szerepre, így nekik kellett értékelniük a más résztvevők/lakosok által benyújtott pályázatokat, és megvitatniuk a végső döntést. Ebben a felállásban még a legkevésbé motivált vagy kommunikatív személyek is ki tudták fejezni a véleményüket, ami világosan mutatja a módszer hatékonyságát az egyébként zárt, passzív közösségi környezetben való részvétel szempontjából.

Az ülést követően a polgármester is beismerte, hogy sikeres volt, és a résztvevők valóban részt vettek az összes tevékenységben.

Az értékelési szakaszban a polgármester azt mondta, hogy bár nem bízott a PAR technikákban (ezeket ismét „játékoknak nevezte”), belátja, hogy a gyakorlat után a helyi szereplők aktívabbak lettek. Végül **beleegyeztek abba, hogy a jövőben a közösségi tervezéshez a továbbiakban is használni fogják ezt a nyitott módszert.** A besenicei helyi LERI kutatás eredményeként a helyi lakosok (résztvevők) a polgármestertől kapott külső segítség nélkül megterveztek és megszerveztek egy falunapot (2016. augusztus 13.). Az önkormányzat (a gyakorlatban a polgármester) tájékoztatta őket az eseményhez elkülönített finanszírozásról, ők pedig a nap költségvetésének megfelelően megtervezték a programot.

Kommunikáció a helyi LERI társkutatók és a LERI helyszíni szakértője között

Saját szakmájukból kifolyólag a LERI mindhárom helyi társkutatója értett az online kommunikációhoz, és az adminisztratív képességeik is maga szintűek voltak; a dokumentációkat és a terveket ennek ellenére szabálytalanul készítették el, és többször külön meg kellett kérni őket az írásos anyagok benyújtására.

Az elkészült dokumentumok többnyire hivatalosak voltak, nem tartalmazták a résztvevők véleményét és személyes reakcióit, noha a projekt szempontjából ezek értékesebbek lettek volna, mint az üres formások. A LERI helyszíni szakértőjének különféle projektek során szerzett, széles körű tapasztalatai alapján biztonsággal kijelenthető, hogy még a jó adminisztratív készségek birtokában lévő helyi kollégákkal is különösen nehéznek tűnik az olyan lényeges és szubjektív elemek szerepeltetése, amelyek nem illeszkednek az ülésjegyzőkönyvek szokásos formájához (azaz résztvevők, előadó, döntés, határidők), noha az ilyen információk a fejlesztési munka szempontjából sokkal fontosabbak lennének, mint a pusztán formások.

A mutatókon alapuló beszámolóban szerzett beható tapasztalat

A helyi LERI kutatási projekt során számos alkalommal tapasztaltuk azt a helyi tendenciát, hogy csak a jelentésre ügyelnek, és ezért csak a LERI helyi projekttervben meghatározott mérhető mutatókat dokumentálják. A mutatók fontossága kétségtelen; ebben a kutatási projektben azonban a dokumentálás helyett magának a tervezési folyamatnak kellett volna külön hangsúlyt kapnia.

A helyi LERI társkutató (a polgármester) a tervezési folyamatra vonatkozó megjegyzésekre szinte mindig úgy reagált, hogy kiemelte, hogy a kért dokumentumok ki vannak töltve, a tanulmányút teljesen meg van tervezve, tehát a helyi LERI tevékenységeket sikeresen elvégezték. Amikor a LERI helyszíni szakértője megjegyezte, hogy bár ez igaz, mégsem volt valódi közösségi tervező összejövetel, az volt a válasz, hogy hat ilyen értekezletet tartottak (lásd az előző részt), és megadták a résztvevők listáját.

Ez a hozzáállás **szinte minden, állami vagy uniós finanszírozású projektnél általános: a támogatásban részesülők megtanulták, hogy csak a számszerűsíthető, normatív mutatókról számoljanak be.** A jelentésekben legjobb esetben szerepelt néhány általános kijelentés és közhely a fejlesztésnek a tényleges célcsoportra, a helyi közösségre gyakorolt hatásával kapcsolatban.

Ezt a tendenciát csak tovább erősítette az a tény, hogy a programoknak nincs valódi, szakmai felügyeleti és értékelési rendszere; a projektfelügyelők gyakran csak a projekt dokumentációját ellenőrzik. A támogatási kultúra ilyenformán nem terjed ki a célcsoport részvételének felmérésére vagy a helyszíni tapasztalatok elemzésére. Ezt a mutatókon alapuló kommunikációt erősítette az is, hogy két helyi LERI társkutató állami fenntartású szervezetnél vagy önkormányzatnál dolgozott, ahol ez a szemlélet dominál.

A helyi esélyegyenlőségi programok frissítésének folyamatát a TTKI (az állami fenntartású, nonprofit szakképzési vállalkozás) koordinálta

Bár a LERI helyi projekttervben mindhárom település esélyegyenlőségi programjának aktualizálása szerepelt a közösségi tervezés céljai között, ez csak Besencén valósult meg. A másik két településen a frissítésre a helyi közösség bevonása nélkül került sor. A LERI csányoszrói társkutatója április 28-án tájékoztatta a LERI helyszíni szakértőjét, hogy

„Elkészítettem, mert kellett egy pályázathoz. Az önkormányzat tegnap hagyta jóvá.”¹⁹

Vajszlón sem volt jobb a helyzet, ahol a helyi esélyegyenlőségi programot egy kormányzati ügynökség (TTKI, az Emberi Erőforrások Minisztériumának égisze alatt működő, állami fenntartású képzési és forrásközpont) külső szakértője frissítette.

A polgármesterek úgy gondolták, hogy ezek a tervek is a kötelező adminisztráció részei, mivel az egyedüli funkciójuk az volt – mint azt a külső szakértő a besencei közösségi összejövetelen (2016. május 12.) elmondta –, hogy eleget tegyenek a rendeletnek, amely szerint a helyi önkormányzatoknak az uniós alapokra beadott pályázatokhoz ilyen dokumentumot kell készíteniük.

A LERI kutatási projekt szervezeti problémái

A LERI helyszíni szakértője azt az utasítást kapta, hogy részletesen mutassa be a LERI helyi alap felhasználásának költségvetését és időzítését, a különböző szakaszok (igények felmérése, helyi projektterv megvalósítása) megjelölésével. A

¹⁹ A LERI csányoszrói társkutatója, 2016. március.

helyi LERI csapatokkal folytatott ismétlődő egyeztetések után a végleges változatot 2015. április 15-én nyújtották be. Közölték, hogy a helyi alapot a LERI szükségleteket felmérő szakaszára is fel lehet használni, amelyhez sajátos PAR módszereket alkalmaztak. A LERI helyszíni szakértője elkülönítette az erre a tevékenységre szánt finanszírozást, de a tavasz folyamán sem a döntés, sem a szerződés nem született meg amiatt, hogy a központi LERI kutatás úgy határozott, hogy a helyi alapokhoz először a helyi végrehajtási tervek (LERI LPP, 2015. szeptember előtt nem várható) jóváhagyását követően ad hozzáfértést. A LERI helyszíni szakértője úgy döntött, hogy megkezdje az igények PAR alapú felmérését, és nem vár tovább a LERI projektterv végrehajtására és a LERI helyi alapból származó költségvetésre. Ha a LERI helyi alapot fel lehetett volna használni, a helyi LERI társkutatók intenzívebb szerepet vállalhattak volna a munkában.

Több mint egy év telt el az országos LERI csapat első látogatásai és a PAR-alapú igényfelmérő tevékenység között, ami azt jelentette, hogy a megvalósíthatósági jelentés, az érdekeltek részére 2015-ben készített jelentés és a kapcsolódó elméleti kutatás a megvalósítási szakasz egy évvel későbbi kezdetén a felelősségvállalás ösztönzése, a közösségépítés és stratégiai tervezés szempontjából már nem volt releváns. A helyi szereplők némelyike eddigre elvesztette a projekt iránti bizalmát.

A LERI kutatás veszített a hitelességéből ezen a helyszínen, mert miközben a helyi szereplők (polgármesterek, helyi LERI társkutatók) részt vettek a LERI helyi alapjának tervezett felosztásában, a helyi LERI tevékenységek tényleges végrehajtásának megkezdése hónapokat csúszott.

A polgármesterek a LERI helyszíni szakértőjével az általa szintén képviselt civil szervezet, az Autonómia Alapítvány jó híre miatt működtek együtt. Ez az civil szervezet évek óta nagyon aktív volt a régióban. A LERI igényfelmérő szakaszának befejezése komoly kihívások elé állította a LERI helyszíni szakértőjét a tekintetben, hogy megkülönböztesse az Autonómia Alapítvány alaptervékenységét a LERI kutatási projektől, mivel a korábbi tevékenységeket zömében a kereslet vezérelte (pl. mikrohitelprogramok látható, közvetlen eredményekkel), a LERI-t pedig láthatólag inkább a kínálat.

Az emberek motivációjának fenntartása is rendkívül nehéz lett, mivel a LERI helyi alapjának felhasználásával foglalkozó hivatalos jóváhagyási folyamat nagyon sokáig húzódott, és összekapcsolódott a LERI helyi projektterv végső jóváhagyásával. Leegyszerűsítve, a záró szakaszban nagy kihívásokba ütközött a tervezett tevékenységek működtetése és a tervezett határidők betartása. Ez részben megmagyarázza, hogy a tevékenységek és a határidők miért változtak még a megvalósítási szakaszban is. A meglévő uniós támogatási rendszerben történt valódi változás és a LERI kutatás közötti összefüggés a helyi szereplők szemében mondvasínálnak tűnt. Az alkalmazott nyelvezet és módszerek a helyi közösség számára egyszerre voltak szokatlanok és életszerűtlenek.

Hatékonyság, elért eredmények, haszon

A helyi LERI kutatást részben sikeresnek lehet tekinteni, ha a mutatókat nézzük. A LERI helyi projekttervben említett mutatók közül szinte mindegyik teljesült a falvakban (a helyi esélyegyenlőségi program frissítése két faluban nem történt meg, az előző részben említett okokból). A helyi LERI kutatási projekt legfontosabb része, a helyi lakosság PAR módszerek alkalmazásával történő

bevonása mindazonáltal Besencén, a helyi LERI kutatási projekt fő helyszínén meglehetősen sikertelennek bizonyult.

A fent említett okokat figyelembe véve úgy lehet összegezni, hogy a **PAR módszereket csak lelkes és már elkötelezett szereplők esetén lehet használni**. A PAR módszerek alkalmazása sokkal időigényesebb, mint a szokásos hivatalos döntéshozatali módok követése, és ezek a moderátorok részéről is speciális készségeket igényelnek.

Az is fontos, hogy minden résztvevő megértse, hogy a PAR módszerek a hivatalos vezetők számára váratlan irányokba vihetnek, mivel napvilágra hozhatják a rejtett véleményeket, feszültségeket és vágyakat. Mint a besencei polgármester megfogalmazta,

„Dönthetnek akármit, de végrehajtani az önkormányzatnak és nekem kell. Ötleteket kitalálni nagyon könnyű, a felelősség viszont nálam marad.”²⁰

Ha a helyi résztvevőkkel kapcsolatos valódi előnyökre koncentrálunk, a helyi tánckör és a csirketenyésztés egyértelmű, de a stratégiai terv vagy az esélyegyenlőségi terv esete már nem olyan nyilvánvaló. Ha ezek a tervek rövid távon nem valósulnak meg, a helyi résztvevők nem fogják előnyösnek tekinteni őket, mivel számukra nem járnak semmilyen konkrét eredménnyel.²¹

Heurisztikus érték

A LERI helyszíni szakértője rendes munkája során PAR (vagy hasonló) módszereket használ. Ezeknek a módszereknek az értéke nyilvánvaló, és a használatuk mellett is jelentős, többször bemutatott bizonyítékok szólnak. Az egyik legfontosabb tapasztalat mindazonáltal az, hogy e módszerek használata felelősséget jelent az egész fejlesztési folyamat iránt. A helyi közösségnek tisztában kell lennie a folyamat céljaival és lépéseivel, és a helyszíni szakértőnek folyamatosan jelen kell lennie a projektidőszakban.

A LERI egy kutatási projekt, amelyet azért nem lehet nagy vonalakban ismertetni a helyiekkel, mert nem tagjai a tudományos közösségnek, nincsenek meg hozzá a tudományos ambícióik vagy ismereteik. Mint az egyik besencei résztvevő reagált,²²

„Ennek semmi értelme nem volt. Csak beszéltünk, de ettől nem lettek új munkahelyek. Mondja meg, mire jó ez az egész? Mikor lesz ebből valódi munkahely? Csak a szánkat jártattuk. Hagyjon békén!”²³

Ha megnézzük a helyi LERI tevékenységek eddigi eredményeit és tapasztalatait, a törekvés heurisztikus értéke megkérdőjelezhető. Ami bizonyítható vagy igazolható, azt a területen zajló más hasonló regionális projektekből is meg lehetett volna tudni.

²⁰ Értékelő interjú a besencei résztvevőkkel, 2016. augusztus 12.

²¹ A LERI helyszíni szakértője javasolta a helyi ösztöndíj és a mikrotermelői támogatás eljárásának kidolgozását, de leszavazták.

²² Értékelő interjú a polgármesterrel, 2016. augusztus, személyes interjú.

²³ Értékelő interjú a besencei résztvevőkkel, 2016. augusztus 12.

A LERI kutatás kerete (kialakítása) szintén akadályozta a beható tapasztalatok megosztását, mert a szereplők szerepeinek változása, a helyzetekre adott reakcióik, a véleményük érdekes (heurisztikus) eredmény lett volna a LERI kutatási projekt számára. Ezeket azonban a személyes információk érzékenysége miatt (ami vitathatatlanul fontos szempont) nem lehetett bemutatni a záró tanulmányban.

Az interaktív (PAR) módszerek értékelése

A helyi közösség tagjai mindegyik faluban motiválatlanok voltak, és nem voltak hozzászokva az együttműködő munkához.²⁴ A dramatikus módszerek (helyzetgyakorlatok) használata vagy a kisléptékű projektek tervezése és végrehajtása hasznos módszer a helyi közösségben betöltött szokásos szerepek és pozíciók megváltoztatásához. Ily módon átélhettek egy olyan helyzetet, amelyben ki tudják fejezni a véleményüket, és ami még fontosabb, passzív és jelképes szerep helyett aktív szerepet játszhattak.

A PAR (és az interaktív) módszerek csak a hosszabb távú fejlődés eszközeként használhatók, amikor a szereplők megtanulják, hogyan lehetnek végrehajtók ahelyett, hogy a célcsoport pozíciójában maradnának. Ha a szereplők már képesek projekteket kialakítani és megtervezni, és elkezdenek jövőbeni célokra gondolkodni valódi remény nélkül, a projektet sikeres kísérletnek kell tekinteni, nem tényleges fejlesztésnek. A dilemma az, hogy ez a kísérlet arányos eredménnyel járt, ha összevetjük az ébredő reménnyel.

A mutatóktól való függőség

Mint a tanulmány korábbi részében bemutattuk, a helyi lakosok érdemi bevonására vonatkozó bírálatokra a LERI helyi projekttervben és a szerződésekben meghatározott mutatók formai teljesítése volt a válasz. A PAR módszert nem (vagy alig) lehet a projektirányításban megszokott „SMART” mutatókkal meghatározni. Ez általánosságban igaz a szegénységtől sújtott roma közösségekben végzett fejlesztési munkára, mert **a valódi részvételt nem lehet a szokásos mutatókkal mérni** (résztevők száma, ülések száma, kézikönyvek oldalszáma stb.). A kirekesztett, szegregált roma közösségekkel végzett munka a motiválatlan és rendszerint „láthatatlan” emberek bevonásával és motiválásával kezdődik. Ezek az emberek nem vesznek részt üléseken, nem reagálnak a meghívásokra, és ha mégis elmennek egy ülésre, nincs véleményük vagy nem hallatják a hangjukat. Minden közösségben megvannak azonban a motivált emberek különféle rétegei, akiket be lehet vonni a projektekbe, és akik könnyebben részt vesznek az üléseken, mint a néma és motiválatlan alcsoportok.

Ha egy projekt feladatkörébe beletartozik a helyi közösség roma tagjainak bevonása, a mutató pedig a részt vevő emberek száma, az aktív tagok teljesíthetik az elvárásokat, de ez nem a valódi célcsoport, mert ők otthon maradnak. Ha a vitaindítás és a közös kérdésekről való szavazás a feladat, ezek az aktív emberek ezt meg fogják tenni – és a mutató újfent teljesül. A kérdés az, hogy ez a fajta bevonás sikeres vagy sem. Valódi emberek szerepelnek a jelenléti

²⁴ A közmunkaprogramban folytatott csoportos munka nem számít együttműködő munkának, mert bár a csoport tagjai egy helyen vannak és együtt dolgoznak, a döntéseket nem ők hozzák, szigorú hierarchiában kell dolgozniuk.

íveken, valódi jegyzőkönyvek készülnek az ülésekről, de a (roma) társadalom többsége nem vett részt ezeken a megbeszéléseken.

Ezt a problémát tekintve a Besencén (és a szomszédos falvakban) végzett LERI kutatási projekt sikeresnek tekinthető, mert a mutatók többségét teljesítették: be lehet mutatni a résztvevők számát és az írásos dokumentumokat. A besencei közösség néhány aktív tagja mindazonáltal akadályoztatva volt az üléseken való megjelenésben (mivel ezeket kizárólag a közmunkásoknak szervezték), az ülések résztvevői pedig valójában nem voltak aktívak.

A tanulmányút megtervezése formailag szintén közösségi alapú volt, de a közösség tagjai a gyakorlatban nem vettek részt a tervezésben. A polgármester javaslatát a tervezett (a LERI helyi projekttervben megemlített) közösségi tervezés nélkül fogadták el.

A PAR módszer összeegyeztethetetlen a hagyományos projektirányítási módszerrel. A PAR technikák lehetővé tehetik, hogy az inaktív emberek projekteket tervezzenek (sőt, kifejezzék a véleményüket és a szükségleteiket), de a részvételi folyamatról nem lehet a szokásos projektmódszerekkel beszámolni vagy azt értékelni. A monitoring hiteles képet adhat a PAR módszereket használó fejlesztési folyamatról, ha az értékelés, beszámolás és vizsgálat helyett valódi monitoring működik.

A helyi lakosok szerepe

A helyi lakosok alacsony motivációjával és gyenge részvételével kapcsolatos tanulságokat az alábbi tényezőkkel lehet magyarázni.

- **Hiányzik a nyilvános viták kultúrája.** A polgárokat nem vonják be a közügyek megvitatásába és a döntéshozatalba (ez általában véve a magyar társadalom egészére igaz). Nincsenek olyan formális vagy informális lehetőségek, ahol a döntéshozók és a polgárok közvetlenül találkozhatnak és kommunikálhatnak egymással. A hivatalos üléseket a polgárok rendszerint figyelmen kívül hagyják, mert *„már úgyis minden el van döntve, én meg nem akarok részt venni ebben a színjátékban”*. A másik probléma ezekkel az ülésekkel a formális és mesterséges nyelvezet és szervezeti felépítés (amit tökéletesen szemléltetett a 2016. május 12-i közmeghallgatás).
- A LERI kutatás fő célja ellenére a helyi polgármester megbízásából érkezett szakértő előadásai nagyon bonyolultak voltak, és ismeretlen kifejezéseket tartalmaztak („készségek párbeszéde”, „SWOT” stb.). Ezeket a hosszúra nyúló és bonyolult (és rendszerint terjengős) előadásokat a közönség számára **nehéz volt követni és megérteni**, így reagálni sem tudtak rájuk.
- Bár a LERI helyi alap használata növelhette volna a fejlesztési projekt résztvevőinek motiváltságát és aktivitását, a **kisösszegű támogatási vagy alaptámogatási programok szabályainak és működésének egyszerűnek és érthetőnek kell lenniük**. Ezt sajnos csak Csányoszáron és Vajszlón sikerült elérni. Besencén a helyi közösségnek nem volt szabadfelhasználású alapja egy helyi kezdeményezés finanszírozásához, mert a LERI LPP tervezési időszakában az egész alapot lekötötték (a LERI társutató díjazása, tanulmányutak és szakértői díjak), és erre a helyi közösségnek nem volt befolyása. Még a helyi kezdeményezések költségeit

rugalmasan fedező **kisösszegű alapok is ösztönzőleg hathatnak a helyi csapatokra.**

- Az egyértelmű kommunikáció és felhívás ellenére Vajszlón a helyiek közül néhányan azt hitték, hogy a LERI helyi alapját közvetlenül ki fogják nekik fizetni, vagy egy roma nap költségeire használják fel. Amikor rájöttek, hogy valamilyen közösségi alapú, hosszabb távú tevékenységre kell elkölteni, kiléptek a LERI projektből. (A projektet 5-6 roma fiatalasszony hagyta ott, további hat viszont folytatta a munkát.)

A LERI helyszíni szakértőjének szerepe

A LERI helyszíni szakértőjének eredeti szerepköre a LERI helyi projektterv megfogalmazásakor aktívabb volt annál, mint hogy „megfigyeli és dokumentálja a helyi eseményeket”. Az üléseket a LERI helyszíni szakértőjének közreműködésével tervezték meg, mivel ő rendelkezett szakirányú tapasztalatokkal a LERI helyi projekttervben felsorolt PAR módszerek terén. A LERI helyszíni szakértője elfogadta a szerepének ilyen átalakulását, amelyben a későbbi szakaszban az aktív közreműködésről inkább a moderálásra és a mediációra került a hangsúly, mert nyilvánvaló volt, hogy az eredeti helyi LERI kutatást a besencei polgármester akarata ellenében nem lehet a tervezett módon végrehajtani.

A LERI helyszíni szakértője 2016. januárban arról tájékoztatta a polgármestert és a regionális LERI koordinátort (BIPA), hogy bár a „kemény mutatók” (stratégia, helyi esélyegyenlőségi program, tanulmányút) teljesülni fognak, a PAR módszerek hiánya problémás lehet, mert ezek kifejezetten szerepelnek a LERI helyi projekttervben. A LERI helyszíni szakértője elfogadta azt az utasítást, hogy amennyiben a PAR módszer kudarcot vall, a tanulmányban (értékelés) dokumentálni kell a kudarc okait és körülményeit. A polgármester (LERI társkutató) azt kérte a LERI helyszíni szakértőtől, hogy a tanulmányhoz hadd fűzzék hozzá a saját megjegyzéseiket.

A besencei helyi LERI kutatási projekt dokumentálása teljesen más feladat volt, mint a fejlesztési és dokumentációs tevékenység, ami dilemmához vezetett: a LERI helyszíni szakértőjének bizalmasan kellett kezelnie a folyamat közben összegyűjtött információkat, de a tanulmány nem volt teljes a projekt háttérére és az intenzívebb PAR módszerektől való visszalépésre vonatkozó fontos – de bizalmas – részletek nélkül.

A helyi LERI társkutatók szerepe

Besencén, Csányoszrón és Vajszlón három helyi LERI társkutatót kértek fel a LERI helyi intézkedéseinek megkönnyítésére és segítésére. Egy társkutató (Vajszlón) visszalépett a projektből, mert csaposként állást kapott a helyi kocsmában. A roma kisebbségi önkormányzat vezetője lépett a helyére, aki sikeresen megszervezte a helyi összejöveteleket.

Besencén a LERI társkutatója a polgármester volt. Ez a kettős szerepvállalás jelentős változást hozott a helyi LERI kutatás eredeti koncepciójában. Nem töltött be valódi társkutatói szerepet, de polgármesterként felügyelte a LERI helyi intézkedéseit. Ilyenformán a kutatási projekt alanya a tárgya is lett egyben.

Mindegyik LERI társkutató jó adminisztratív és szervezői készségekkel rendelkezett. Ez fontos volt, mert nem jellemző, hogy három szomszédos faluban sikerül három ilyen jól képzett roma szereplőt találni.

A külső szakértő szerepe

Jó ötletnek tűnt külső szakértőt megbízni a helyi fejlesztési ülések moderálásával, mivel a LERI helyszíni szakértője így könnyebben betölthette megfigyelői pozícióját a folyamatban. Ez az együttműködés azonban a gyakorlatban nem működött. A külső szakértő arra panaszkodott, hogy nem volt tisztában a munka jellegével. Úgy tájékoztatták, hogy össze kell állítania a stratégiát és a helyi esélyegyenlőségi programot, majd ezeket be kell mutatnia a helyi lakosságnak. Mielőtt vállalta a feladatot, nem tájékoztatták arról, hogy PAR módszereket kell használnia, és ezt a munkát nem is tudta elvégezni, mert nem rendelkezett a megfelelő ismeretekkel, tapasztalatokkal vagy készségekkel.

A szakértő együttműködött a LERI helyszíni szakértőjével, de a gyakorlati összedolgozás nehézkes volt a kiszámíthatatlan kommunikáció és a gyenge adminisztratív készségek miatt. A LERI helyszíni szakértője például felajánlotta, hogy segít a munkaértekezletek előzetes megtervezésében, de ez soha nem sikerült, mert a LERI helyszíni szakértőjének sosem küldték tovább a következő ülés programját vagy a szükséges módszert.

A helyi LERI tevékenységek fenntarthatósága (folytatása)

A besencei önkormányzat jóváhagyta a helyi gazdasági stratégiát. 2016. június 16-án Pécsen irányítóbizottsági ülést szerveztek, hogy megvitassák a stratégiát. Mint a LERI helyszíni szakértője kiemelte, a stratégia nem lehetett érdemi vita tárgya, mivel csak általános célokat tartalmaz („A helyi gazdaságot egy helyi fejlesztési alapon keresztül kell fejleszteni”). A LERI helyszíni szakértője azt javasolta, hogy készítsenek részletesebb tervet, benne az eljárási szempontokkal (a stratégia tervezetéből a helyi lakosok is kapjanak egy példányt), amelyet meg lehetne vitatni egy nyilvános ülésen, illetve az irányítóbizottság szakértői is megtárgyalhatnák. A polgármester ragaszkodott az eredeti elképzeléshez, hogy a bizottságnak bemutatja a meglévő tervet, az eljárási részleteket pedig majd az ülés után kidolgozzák. A regionális szervezetek részéről hat szakértő vett részt az üléseken, és a véleményük egyhangúlag az volt: **a helyi fejlesztési alap** kiváló ötlet, de a vitához nagyon fontosak lennének a részletek. A legfontosabb kérdés az alap eredete volt, mivel a helyi alap szabályozását a források eredetére vonatkozó különféle rendeletek alapján kell meghatározni.

Az ülés eredménye az lett, hogy a szakértők nyitottak maradtak a további vitára, amikor majd a helyi fejlesztési alap szabályozása ismert lesz.

A LERI helyszíni szakértője szívesen adott volna releváns információkat a helyi ösztöndíjrendszerhez és a helyi fejlesztési alaphoz, de a kidolgozásban való aktív részvételre nem volt mód, mivel a helyi lakosok nem vettek részt a folyamatban, ahogyan a LERI helyi projektertvben tervezték.²⁵

Besencén el fog indulni a helyi fejlesztési alap, amint rendelkezésre áll a szükséges finanszírozás. A probléma a finanszírozással a szokásos volt: magánforrás nem áll rendelkezésre, a központi finanszírozás (az EU-tól vagy az államtól) pedig nem rugalmas, és 2016-ban nem lehet erre a célra felhasználni. Az eredeti elképzelés az volt, hogy az Okormente Kft. lenne az alap forrása, de

²⁵ Az Autonómia Alapítvány más programokból (OSI, Svájci-Magyar Civil Alap, mikrofinanszírozási projektek) kifolyólag szerteágazó tapasztalatokkal rendelkezik mind az ösztöndíjrendszerek, mind a helyi fejlesztési alapok terén.

ezt jogi okokból el kellett utasítani. Az ötletet ugyanakkor nem vetették el teljesen, mert a szükséges finanszírozás nagyságát figyelembe véve a helyi önkormányzat esetleg átvállalhatja a támogatást. Azt remélik, hogy a helyi fejlesztési alap folytatódik, és 2016-ban el is indul, miután a helyi LERI kutatási projekt időszaka véget ér.

A besenicei polgármesternek a **részvételi módszerek használatával** szembeni kezdeti vonakodása ellenére a besenicei lakosság aktívabb lett a szervezési feladatokban. Végül a polgármester is azt mondta az értékelő interjúban, hogy

„belátom, ezek a módszerek működhetnek. Fontos azonban, hogy a szakértő tapasztalt legyen, és a világos célok is fontosak. Ha az emberek tudják, mi a célja ezeknek a gyakorlatoknak, hasznosak is lehetnek.”²⁶

A helyi LERI kutatási projekt nem eredményezett szoros együttműködést a települések között, de az együttműködés különböző módokon és különféle kezdeményezések (egy újonnan alakult fejlesztési szövetség) révén mégis megkezdődött, és a helyi mezőgazdasági programok elérték a tervezett szintet. Az első impulzus vagy motiváció Besencétől származott, de a másik két falu a tervezettnél hamarabb lett független.

Úgy tűnik, hogy ez a jelenség a helyi LERI kutatási projekt lezárása után is folytatódik: Egy másik kis falu, Bogdása a közelmúltban hasonló kertészeti projektet indított a besenicei tapasztalatok alapján. Szoros együttműködésben vannak a besenicei Okormente Kft.-vel, amely tanácsadást és forgalmazási támogatást biztosít a helyi projekthez. Mint a besenicei polgármester mondta,

„A LERI tapasztalatai alapján nem számítok hosszú együttműködésre, de nem bánom. Még csak most kezdték el, és majd elindulnak a saját útjukon, ha eléri a kellő fejlettségi szintet. A legfontosabb az, hogy értelmesen használják fel a közmunkaprogramot, akármilyen rossz is a szabályozása.”²⁷

A csányoszrói **csirketenyésztő projekt** fenntarthatósága kétséges. A helyi polgármester elmondása szerint²⁸ erősen bízik benne, hogy a résztvevők folytatni fogják a tevékenységet, de a helyi LERI társkutató más véleményen volt. A polgármester ugyancsak hangsúlyozta, hogy a tevékenység értékét nem a csirketenyésztés közvetlen fenntarthatósága jelenti, hanem az együttműködés:

„Elkezdtek összedolgozni. Felosztották a feladatokat, megtanulták, hogyan készítsenek költségvetést, és hogyan tervezzenek hosszabb távra.”

Azt is meg kell említeni, hogy a baromfivágóhíd és az állateledel-gyártó üzem ötlete ebből a kisléptékű projektből eredt.

A **helyi projekt** fenntarthatósága **Vajszlón** a leginkább problémás. A tánckör folytatását a helyi LERI kutatási projekt időszakán túl nem tervezték, de az is

²⁶ Értékelő interjú a polgármesterrel, 2016. augusztus, személyes interjú.

²⁷ Értékelő interjú a besenicei résztvevőkkel, vezetőkkel, 2016. augusztus 12.

²⁸ Értékelő interjú a csányoszrói polgármesterrel, 2016. augusztus 12.

kétséges, hogy a helyi közösség fog-e folytatni bármilyen helyi tevékenységet. A helyi közösség fejlődése alig érzékelhető. A résztvevők az interjúban²⁹ azt állították, hogy a helyieket azért nem lehetett és nem lehet bevonni, mert semmilyen közösségi alapú tevékenységben nem akarnak részt venni. Eleget tettek a LERI elvárásainak, megszervezték a tánckört, de ezen főként gyerekek vettek részt. A helyi roma közösség tagjai közül sokan keresik a lehetőséget, hogy elhagyják a falut, vagy másik magyarországi településre, vagy külföldre akarnak menni, így „csak a legkevésbé motivált emberek maradnak itt. Semmit nem akarnak csinálni. Nagyon nehéz így.” Bár a polgármester és a résztvevők különbözőképpen utaltak erre, közös a véleményük:

„Ha nincsenek befektetők és beruházások, a helyieknek esélyük sincs arra, hogy jobb legyen az életük. Természetesen nem mindenki képes arra, hogy napi nyolc órában, szigorú keretek között dolgozzon. Ők meg fognak ragadni a közmunkaprogramnál, de a fiataloknak és néhány motivált embernek használna egy valódi munkahely. Ez azonban úgy tűnik, csak álom.”

6. Következtetések és ajánlások

Az uniós alapok felosztási rendszerének programozási szintjén

Bár a három falu közül egyiknek sincs meg a kellő kapacitása a rendelkezésre álló nagyobb szabású, uniós támogatású programok megpályázásához és kezeléséhez, ezek az alapok képviselhetik az egyetlen utat a falvak érdemi fejlődéséhez, mivel ez a eljárás a jelenlegi állapotában nem vonzza a kereskedelmi befektetőket.

Ha tehát a falvak a meglévő igazgatási háttérükkel hozzáférhetnének ezekhez az alapokhoz, ez még meglehetősen káros is lehetne az alapok felhasználásának eredményességét és a helyi közösséget tekintve. A programok felépítését és igazgatási feltételeit és a helyi kapacitást párhuzamosan kell fejleszteni. Ha a helyi kapacitás fejlesztése elérhető és intelligens finanszírozási rendszer nélkül történik, ez elvárásokat ébreszthet, ami még nagyobb frusztrációhoz vezet. Másrészt viszont egy finanszírozási rendszer kidolgozása a projekteket végrehajtó hiteles, szakmailag felkészült helyi szereplők nélkül újfent igazolná a rugalmatlan, merev finanszírozási rendszerek szükségességét (amilyenek most vannak) a támogatott projektek várható kudarcá miatt.

A helyi LERI kutatási projekt során szerzett tapasztalatokat összefoglalva vannak bizonyos **ajánlások** azokkal a szolgáltatásokkal kapcsolatban, amelyek lehetővé tehetnék a leghátrányosabb helyzetű társadalmi csoportok uniós alapokhoz való hozzáférését és az ilyen alapok hatékony és eredményes felhasználását a helyzetük javítására.

Az uniós strukturális alapokkal összefüggésben az alapvető **komplex probléma** az, hogy ezek a régiók közötti különbségek csökkentésére lettek kitalálva, de a gyakorlatban éppen a legkevésbé fejlett régiók és a leghátrányosabb helyzetű társadalmi csoportok nem tudnak hozzájutni az alapokhoz (a szükséges

²⁹ Értékelő interjú a vajszlói résztvevőkkel, 2016. augusztus 11.

mértékben). A régiók és csoportok közötti különbségek valójában növekednek vagy legalábbis megőrződnek. Az alapok közötti hozzáférési utak hiánya és a felhasználásukból kizárt régiók és csoportok elsősorban e csoport helyzetének tulajdonítható (kapacitás hiánya, nem működő közösségek, hiányzó készségek és tudás, az elérhető támogatási rendszerekről szóló információk és sikeres fejlesztési tapasztalatok hiánya stb.), másodsorban pedig az alapok kiosztására szolgáló rendszer jellegének (a nagyszabású projektek eredendő preferálása) és a működésük anomáliáinak (homályos, következtelen és túlzottan bürokratikus eljárások, középpontban a különálló projektekkel az organikus megközelítés helyett, amikor egy projekt az előzőre épülne).

A hátrányos helyzetű csoportok és helyi közösségek igényei változnak a tekintetben, hogy milyen típusú támogatásra van szükségük az uniós fejlesztési programokhoz való sikeres csatlakozáshoz és az életszínvonaluk emeléséhez. Ezért a támogató szolgáltatások különféle formái a jól működő, kifinomult projekt-támogatási rendszer / technikai segítségnyújtás olyan elemei (vagy – ideális működést feltételezve – a modelljei) lehetnek, amelyeket hozzá kell igazítani az egyes csoportok vagy régiók sajátos igényeihez.³⁰

A hátrányos helyzetű társadalmi csoportok uniós fejlesztési projektekbe való sikeres bevonása **túl sok tényezőn múlik** egyidejűleg. A lehető legjobb eredmények elérése érdekében elengedhetetlenül fontos, hogy a projekt-támogató szolgáltatások/technikai segítségnyújtás kiegészüljön (1) a tervezési és a végrehajtási szakaszban tett az irányú erőfeszítésekkel, hogy maximálisan kihasználják a 2014–2020 közötti költségvetési időszakban a fejlesztési különbségek csökkentésére tervezett projektekre vonatkozó szabályozások által kínált lehetőségeket; (2) egyszerűsített adminisztratív eljárásokkal; (3) az alapok felosztásáért felelős operatív ügynökségek és végrehajtó szervek átláthatóbb, kiszámíthatóbb működésével; és (4) a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok és régiók azonosításának és megkeresésének következetesebb gyakorlataival.

A szolgáltatás jellegétől függően a projekt-támogató szolgáltatások különböző típusait **különbőle érdekeltekre** lehet bízni, például:

- kormányzati hatóságokra és ügynökségekre (információterjesztés, technikai támogatás);
- uniós és más forrásokból származó alapokat használó civil szervezetekre (a nulladik szakaszban nyújtott szolgáltatások a helyi jelenlét alapján, kapacitásfejlesztés, közösségépítés és kisösszegű támogatási programok).

A LERI helyszíni szakértője egy „szolgáltatási piramist” javasol, amely tükrözi a célcsoportok rendkívül változatos szükségleteit, hogy biztosítani lehessen, hogy a helyi közösségek azt a támogatást kapják, amely a fejlettségi szintjük fényében a legeredményesebben segíti őket. Nyilvánvaló, hogy ezek csak modellek, és a helyszínen soha nem lehet ilyen precízen kategorizálni a helyzetet, mindazonáltal jól illusztrálják az igényekhez jobban igazodó támogatási rendszer legfontosabb alkotóelemeit. A másik fontos tényező, amelyet nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a szervezetek és közösségek változnak és fejlődnek, a különböző

³⁰ Ez a modell a szerzőnek az OSI-PGF tervezési programban készült munkaanyagából van átvéve, 2013, kézirat.

(projekt-) időszakokban másfajta támogatásra lehet szükségük. Az igények és támogatási formák összefoglalását az alábbi ábra szemlélteti.

1. ábra: A projekttámogató szolgáltatások modellje

Keret: a szabályozási lehetőségek kihasználása, közigazgatási intézkedések, visszajelzés a tervezés közben, a pénzügyi elosztórendszer felhasználóbarát működése, átlátható és kiszámítható pályázati eljárások, organikus fejlődés	
Általános információterjesztés, technikai segítségnyújtás	Közösségi tervezésen alapuló fejlesztési stratégia, magas színvonalú projekttervezés és -fejlesztés
Tanácsadás a pályázatíráshoz, konzultáció a végrehajtás során	Korábbi tapasztalatok, meglévő partnerségek, fejlesztési ötletek. A segítségnyújtásra főként az egyedi támogatási pályázatokhoz van szükség
Közösségi tervezés, partnerségek létrehozása, projektfejlesztés	Kisebb projektek, nincs partnerség vagy összehangolt tervezés
Közösségi fejlesztés, projektötletek generálása, kisösszegű támogatási program, segítségnyújtás a kis civil szervezetek létrehozásában és elindulásában, helyi jelenlét	Hiányzik a működő közösség, a tapasztalat, a szükségletek megfogalmazásának képessége

A helyi közösség / szervezet fejlettségi szintje

Forrás: A LERI helyszíni szakértője, 2016

A helyi LERI kutatási projekt a piramis első három szintjén avatkozott be, változó sikerrel. Besencén a pécsi szakemberek bevonásával végzett, közösségi alapú tervezés és projektfejlesztés a harmadik szintre helyezhető („Korábbi tapasztalatok...”), a LERI helyszíni szakértője pedig tanácsokkal tudta volna segíteni a projekt szervezeti részét és a háttéranyagok, dokumentumok elkészítését.

Bár a helyi fejlesztési tervet Besencén dolgozták ki, ez meglehetősen formális eljárás volt, és a meglévő dokumentum nem ígér semmilyen megvalósítható fejlesztést, mivel a finanszírozási elem (vagy remény) teljességgel hiányzik a háttérből. Ráadásul ezek a fejlesztési ülések, dokumentumok és stratégiák csak formálisan illeszkednek a regionális vagy országos fejlesztési stratégiákba. Ezek a dokumentumok tehát kötelezőek vagy politikailag támogatottak, de az uniós operatív programok vagy a központi fejlesztési programok nem kerülnek közvetlen kapcsolatba a sajátos helyi szükségletekkel. Ha a helyi igényeket valódi részvétellel mérik fel, és a fejlesztési terv az érdekeltek tényleges bevonásán alapul (ami a szokásos, hivatalos, formálistól eltérő stratégiákat eredményez), ezekhez rendkívül nehéz lesz finanszírozást találni.

A helyi gazdasági stratégia minden magyar település számára kötelező. A helyi LERI kutatás projektidőszakában három helyi gazdasági stratégia készült. A csányosrői és vajszlói helyi gazdasági stratégiát egy külső szervezet, a TKKI (lásd a fenti részeket) frissítette, a lakosság bármilyen jellegű bevonása nélkül. A szervezet konzultált a polgármesterrel, majd a frissített dokumentumokat jóváhagyásra elküldte az önkormányzatoknak. A besencei helyi gazdasági stratégiát a helyi lakosok bevonásával dolgozták ki, a helyi fejlesztési stratégiát

pedig PAR módszerek alkalmazásával határozták meg, noha a végrehajtás nem volt tökéletes (lásd fent).

A helyi gazdasági stratégiák finanszírozási esélye a nem részvételi alapú fejlesztési dokumentumoknál sem rosszabb, mint a besenicei esetében. A fejlesztési programok és az értékelők (döntéshozók) nem törekednek a helyi fejlesztési projektek (pályázatok) hitelességére. Ha mindazonáltal Besenice finanszírozást akar találni a helyi fejlesztési alaphoz, amely a helyi igényeken alapul, ez a meglévő finanszírozási struktúrát tekintve majdhogynem lehetetlennek tűnik.

Csányoszáron és Vajszlón a helyi LERI kutatási projekt az első (legalacsonyabb) szintet érte el („Hiányzik a működő közösség, a tapasztalat, a szükségletek megfogalmazásának képessége”). A hivatalos szervek (szervezet) nem tudták képviselni a helyi roma lakosság speciális igényeit.³¹ A helyi közösséget nem is lehet közösségnek tekinteni, mert a LERI helyszíni szakértője csak személyek közötti kapcsolatokat talált, de sem a közösségi alapú döntések, sem az ezekkel kapcsolatos tapasztalat nem volt jellemző. Nyilvánvaló volt, hogy egy kisléptékű projekt végrehajtása mindkét faluban megvalósítható cél az emberek motiválása érdekében, hogy elkezdjenek gondolkodni a jövőbeni projekteken, és alapötleteket keressenek a projektekhez. A helyi humán kapacitások szisztematikus fejlesztése és egy proaktív civil szervezet hosszú távon a helyiek érdekeit szolgálja, de ez messze túlmutat a LERI időbeli és költségvetési határain.

Az ebben a járásban folytatott helyi LERI kutatás egésze jól szemléltette, hogy egy realizisztikus és fenntartható fejlesztési program hogyan legyen:

- **komplex:** Közösségépítéssel, részvétellel, energiaigényes tervezési tevékenységekkel, életszerű finanszírozással, mentorálással, monitoringgal (ami nem vizsgálat!), értékeléssel. A „projektciklus” szó ismételtetése konkrét intézkedések, tettek és módszerek nélkül a szakmai fejlődéssel szemben elidegenedést okozott.
- **hosszú távú:** Ami nem egyenlő a „hosszú és értelmetlen” eljárással. Egy hosszú programidőszak tehát akkor értelmes, ha a program különböző fázisai egymásra épülnek, és az időzítés és finanszírozás megbízható. Egy program nem a naptári hónapok száma alapján lesz hosszú távú, hanem a különféle projektrészek működésében, és akár hosszú szünetek is lehetnek, amíg a program struktúráján belül egy döntésre, támogatásra vagy valami másra kell várni.
- **részvételi alapú:** A LERI bebizonyította, hogy a helyi lakosok bevonásával kapcsolatos elvárások olykor eltúlzottak. A fejlesztéspolitika nyelvezete nagyon elszakadt az iskolázatlan vagy egyszerűen tájékozatlan emberektől. Be lehet őket vonni a kisebb helyi programokba és vitákba, amelyek általános célokat eredményeznek, de ezeket a fejlesztési dokumentumokban le kell „fordítani”. Nem lehet elvárni, hogy ezek a helyi közösségek közvetlenül részt vegyenek a hosszú, bonyolult stratégiák megvitatásában. A részvétel fontos, de a projekt munkatársainak

³¹ Bár Vajszlón létezik roma kisebbségi önkormányzat, a kapacitása, hírneve és humán kapacitása nem tudta befolyásolni a helyi döntéseket. Ennek a szervnek a vezetőjét a LERI időszaka alatt választották meg, így érdemi tapasztalatot még nem szerzett ebben a pozícióban.

szaktudása, ismeretei és tapasztalata döntő jelentőségű, és a résztvevők számára világossá kell tenni a bevonásuk kereteit. A résztvevőket ezenkívül a fejlesztési folyamat világos, kézzelfogható céljairól is tájékoztatni kell. Munkahelyekre van szükségük, nem stratégiákra. Megfelelő lakhatás kell nekik, nem helyes jogi szabályozás. Ezeket a célokat a szakértőknek kell szabályozásra, finanszírozásra, stratégiákra lefordítani. (Emlékezzünk csak a besencei résztvevőre: „*Letts munkahelyünk? Nem. Csak a szánkat jártattuk.*”)

- **rugalmas:** A LERI projektben a helyi szereplők rugalmasságot élveztek a LERI helyi alapjának felhasználásában; ez megkönnyítette az olyan szükséges változtatásokat a helyi LERI tevékenységekben, amelyek elkerülhetetlenné váltak (pl. az alapok felhasználása Csányoszáron és Vajszlón). A rugalmasságot körültekintően kell alkalmazni: bár a fejlesztési dokumentumoknak kötelező része a kockázatelemzés, úgy tűnik, hogy a fejlesztési programok nem tükrözik az alapkezelést érintő kockázatok különböző szintjeit; a szabályozás szinte ugyanaz a kisléptékű helyi fejlesztési programok esetében, mint a nagyszabású infrastrukturális beruházásoknál (mindkét esetben uniós finanszírozással).
- **fokozatos módszerek:** Mint a LERI helyszíni szakértője a piramisban felvázolta, a különböző szinteken különböző intézkedések kellenek: a LERI-ben részt vevő három település polgármesterei úgy várnak a nagy uniós (vagy kormányzati) támogatásra, hogy közben nem rendelkeznek releváns projektirányítási tapasztalatokkal. Ha egy fejlesztési program a fenntartható helyi fejlődést célozza meg, a helyi szereplőknek és szervezeteknek nagy összegek kezelésében is felkészültnek és tapasztaltaknak kell lenniük. Ez nem kizárólag a finanszírozásról szóló pénzügyi jelentések elkészítésére, hanem az átláthatóságra, a projektirányításra, a monitoringra, értékelésre stb. is igaz. Ezt fokozatos finanszírozási és fejlesztési folyamatokkal lehet elérni.

A PAR használata

Ha a három vizsgált falut el akarjuk helyezni ebben a szolgáltatási piramisban, Besence valahol a harmadik és a negyedik szint között lenne, a másik két falu a negyedik szinten. A PAR módszerek ezen a két szinten **szükségesek, mivel a helyi fejlesztési tevékenység nem történhet meg a helyi lakosság mozgósítása és bevonása nélkül**. A közismert projektirányítási módszer nem erre az érzékeny, alapjaiban eltérő tevékenységre lett kidolgozva.

Másrészről viszont a PAR módszerek **csak akkor használhatók**, ha a helyi közösség körében **teljes az egyetértés a célokról és az elvekről**, mert a folyamat még helyi roma vezetés esetén is hibás lehet, ami egyfajta kirakatintézkedéshez vezet.

7. További információk

Köszönetnyilvánítás

A LERI helyszíni szakértője munkája során az Autonómia Alapítvány korábbi kutatási programjainak tapasztalatait és tanulmányait használta összehasonlítási alapul, nevezetesen az OSI PGF Tervezési Programot (2011–2014), a Szúcson

folytatott színházpedagógiai alapú helyi fejlesztési programot (Heves megye, 2016, az EVZ Stiftung támogatásával) és az OSI PGF Programot (2010–2015).

Bibliográfia

„Besence Open” (2014), elérhető: www.imdb.com/title/tt1954275/

Csige, A. és Németh, N. (2007), idézi: Balogh, L. és mások (2013), „Hungarian civil society monitoring: On the implementation of the National Roma Integration Strategy and Decade Action Plan in 2012 in Hungary”. Budapest, Magyarország, Roma Integráció Évtizede Titkárság Alapítvány, 51. o., elérhető:

http://www.issuelab.org/resource/civil_society_monitoring_report_on_the_implementation_of_the_national_roma_integration_strategy_and_decade_action_plan_in_2012_in_hungary.

Immigration and Refugee Board of Canada (2012), elérhető:

<http://irb-cisr.gc.ca/Eng/ResRec/RirRdi/Pages/index.aspx?doc=454081>,

KSH: A 2011-es népszámlálás alapján, Központi Statisztikai Hivatal, elérhető:

www.ksh.hu/nepszamlalas/reszletes_tablak és
www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/gdpter/gdpter10.pdf.

Pörös, B. (2011) *Besencéről Brüsszelben*, elérhető:

www.civilszemle.hu/downloads/cikkek/2011/28szam_2011_3_Poros_115-124.pdf

Rádi, A. és Riba, I., (2011) *Szél hozott*, HVG (2011. április 19.), 6-10. o.

A 2014-es önkormányzati választások eredményei, elérhető: <http://valasztas-2014.info/>, http://valasztas.hu/hu/ogyv2014/455/455_0.html

Szabó, Sz. (2012), „The local economy development model of Besence”, Planning programme of Autonomia Foundation, Budapest, Autonomia Alapítvány.

Egyéb források:

Kósa, E. (2013), Projekt támogató szolgáltatások, Budapest, Autonomia Alapítvány - OSI-PGF Tervezési Program, kézirat.

A három falu helyi esélyegyenlőségi programja, elérhető:

www.tkki.hu/page.php?mid=324